Vergroening van de buitenruimte in onthaal- en opvanginitiatieven (0 - 6 jaar)

GREEN

GoodPlanet.be

PROVINCIE VLAAMS • BRABANT

Vitamine G(roen)

In opdracht van de provincie Vlaams-Brabant

Vitamine G(roen)

Vergroening van de buitenruimte in onthaal- en opvanginitiatieven (0 - 6 jaar)

Colofon

Teksten: Betty Eggermont - Joke Cant -
Kris van Ingelghem (eindredactie)

Dank aan Mira van Olmen, verantwoordelijke kinderopvang bij Landelijke Kinderopvang, die vanuit haar praktijkervaring waardevolle ideeën gaf.
Opdrachtgever gedeputeerde Monique Swinnen, Provincie Vlaams-Brabant

Suggesties en correcties door: Greet Van Damme, Annelies Vandebroek, Anne Sorret en Myriam Philips

Foto's: We danken allen die foto's ter beschikking stelden en ouders die toestemming verleenden om een herkenbare foto van hun kinderen te laten opnemen in deze publicatie.
Bijzonder dank aan de Kindervilla de kikker voor de FUN actiefoto's en Springzaad en
Heemtuin Hertog Karel voor een aantal technische voorbeelden.

Intellectuele eigendom: GREEN vzw - www.greenbelgium.org
Lay-out en druk: AB copie
Eerste druk: mei 2012 in 1000 exemplaren, op milieuvriendelijk papier

Verantwoordelijke uitgever: Provincie Vlaams-Brabant
Depotnummer of ISBN: D/2012/8495/13

© Mei 2012, Provincie Vlaams-Brabant.

Voorwoord

Een groene buitenruimte stimuleert!

Kinderopvanginitiatieven zijn bewust van het belang van buitengroen voor de ontwikkeling van baby's, peuters en kleuters. Buitenspelen vraagt andere vaardigheden dan binnenspelen.
Toch wordt er niet altijd evenveel aandacht besteed aan de buitenruimte.
Soms weet men niet waar te beginnen, of men denkt dat de ruimte te beperkt is.

De provincie Vlaams-Brabant wil hier verandering in brengen. We willen kinderdagverblijven en onthaal-ouders op weg helpen naar meer groen!

Een eerste stap werd gezet in 2011. Kinderdagverblijven en onthaalouders in onze provincie kregen de kans om hun buitenruimte te 'vergroenen' met onze steun. Verschillende initiatieven gingen hierop in. Zij genieten elke dag samen met 'hun' kindjes van een stukje natuur binnen handbereik.

In de tweede stap inspireren we een grotere groep. Dit boekje ontwikkelden we in samenwerking met vzw Green/Good Planet.

Heb je de stap naar meer groen nog niet gezet?

Het boek legt stap voor stap uit hoe je een boeiende buitenruimte creëert voor kinderen van verschillende leeftijden.

Concrete voorbeelden tonen dat je, ook met weinig geld én een beperkte oppervlakte, kan toveren. Een grijze koer wordt zo een boeiende en creatieve buitenruimte!

Groen helpt groeien!

Alvast veel leesplezier en daarna... aan de slag!

Monique Swinnen
Gedeputeerde Welzijn
Provincie Vlaams-Brabant

Inhoudstafel

Voorwoord 5

Inleiding 7

Waarom vergroenen? 9

Visie en beleid: hoe groen ga je? 10

Rollen van de begeleiding 12

Veilig spelen in een avontuurlijke speelgroene ruimte 14

Stappenplan 19

De ideale buitenruimte 27

Dieren groot en klein 41

Dingetjes en spulletjes: losse materialen voor buiten 44

Beheer – Help, het gras groeit! 46

Buiten het jaar rond 49

Literatuur 55

Deze brochure kwam tot stand door de Dienst Welzijn - Kindbeleid van de Provincie Vlaams-Brabant i.s.m.

GREEN vzw

www.greenbelgium.org • www.goodplanet.be

GREEN/Good Planet vzw is een organisatie die jongeren en volwassenen duurzaam leert leven. Sinds 1997 ontwikkelt en begeleidt ze projecten, vormingen en lespakketten rond water, energie, mobiliteit, duurzame consumptie en natuur. GREEN/Good Planet stimuleert en ondersteunt participatie aan het beleid en doet aan ontwikkelingssamenwerking.

De 50 medewerkers uit alle hoeken van het land staan garant voor een jarenlange knowhow op het vlak van leefmilieu en duurzame ontwikkeling. Haar activiteiten in binnen- en buitenland krijgen de steun van zowel overheden en bedrijven als onafhankelijke fondsen. Jaarlijks bereikt GREEN/Good Planet 2.000 scholen, 100.000 kinderen en jongeren en 10.000 vol-wassenen. Ook moeilijk bereikbare doelgroepen worden aangesproken door het ruime aanbod.

GREEN/Good Planet biedt begeleiding bij vergroening van speelterreinen en workshops natuurbeleving.

PROVINCIE VLAAMS • BRABANT

Leren duurzaam leven

GoodPlanet.be

Inleiding

Voor u ligt de brochure Vitamine G(roen) – vergroening van buitenruimte in onthaal- en opvanginitiatieven (0-6 jaar).

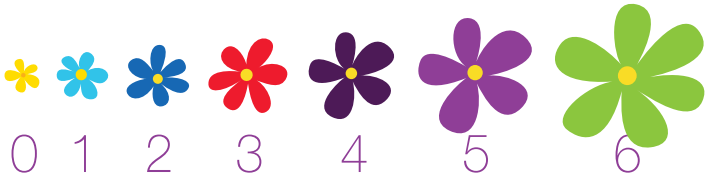

Deze brochure wil niet alleen ingaan op het belang van een gevarieerde, natuurlijke buitenruimte en van spelen in het groen. Ze wil ook vragen stellen, ideeën aanreiken, informatie verstrekken van pedagogische en 'technische' aard.

Het kan niet de ambitie zijn hier alle aspecten aan te reiken. Daarvoor verwijzen we graag naar de literatuurlijst achteraan.

We hebben wel als doel om alle lezers te tonen dat het mogelijk is om op maat van elk onthaal– en opvanginitiatief **een GROENE betaalbare, boeiende, verzorgbare en veilige buitenruimte te creëren**. Een buitenruimte die aantrekkelijk is voor personeel en ouders. En oh, ja ook voor de baby's, peuters en kleuters die jullie te gast hebben. Want hier draait het toch om: onze allerkleinsten een leuke groene start geven, kan niet op een hard, grijs koertje. En vergeef ons zoals we u (nog) vergeven maar een veelkleurig plastic huisje met een groen dakje of deurtje telt hier nu even niet mee.

We beginnen met een algemeen kader: **'Waarom vergroenen?'**

'Visie en beleid of hoe groen ga je?' vind je in het eerste hoofdstuk.

Hoofdstuk 2 brengt meteen de **vele mogelijke rollen van de begeleiding** in beeld. Geven we onze kindjes graag ongeveer in dezelfde toestand terug aan de ouders dan hoe ze toekwamen?

Buitel naar 'hoofd-niet-stuk' 3:
'**Veilig spelen** in een avontuurlijke speelgroene ruimte'.

Welke stapjes kunnen we nu nemen om dit **alles te realiseren**? Hoofdstuk 4 neemt je mee.

Hoe **een ideale buitenruimte** er dan kan uitzien en hoe je de vier elementen (aarde, water, lucht en vuur) een plaats kunt geven, lees je in het vijfde hoofdstuk.

Dieren buiten? Oei,Oei of Hoi, Hoi? Spurt naar hoofdstuk zes.

Hoofdstuk 7 biedt je een **overzicht van losse materialen** die buiten voor extra 'fun in de opvang' zorgen.

Oei, het groeit hier (niet goed). **E**erste **H**ulp **B**ij **G**roen-beheer: stap met je tuinmateriaal naar hoofdstuk 8.

Omdat buiten in de winter anders is dan in de lente en er blijkbaar ook nog een herfst en een zomer bestaat, bieden we net voor de literatuurlijst nog graag **'Buiten het jaar rond'** aan.

We hopen dat de vele tips en de achtergrondinformatie samen met sprekende foto's en citaten je enthousiast kunnen maken voor Vitamine G.

EN: Hou het simpel, iedereen kan ervoor gaan!
Veel lees- én speelgenot.

Het GREEN-team

Waarom vergroenen?

Groen helpt je groeien: de ontwikkeling van het jonge kind.

Als baby al nemen we allerlei indrukken in ons op. Dit helpt ons later om vat te krijgen op onze omgeving, om dingen beter te begrijpen. Baby's en peuters zijn voortdurend bezig hun omgeving te verkennen met al hun zintuigen.
Ze nemen nog op een zeer onbevangen manier waar. Een natuurrijke buitenruimte laat toe om diverse indrukken van de omgeving op te doen: een briesje, motregen, vogelzang of zacht geristsel van bladeren, de geur van aarde…

Een groene buitenruimte stimuleert interactie.

Peuters en kleuters zullen spontaan gaan reageren op hun omgeving: ze doen geluiden na, onderzoeken een takje, proberen hoe je met iets kunt spelen, hoe stevig of zwaar iets is, hoe het aanvoelt, ze volgen de bewegingen van kriebeldiertjes of vogels. Een uitdagende groene buitenruimte zet aan tot exploreren en contact zoeken met de omgeving. Vaak delen ze hun ontdekkingen met anderen. Ze be-leven wat hen omringt. Zo groeien ze op in verbondenheid met de anderen, het andere en de natuur.

Kleinkunstenaars

Kinderen leren schoonheid ontdekken in de natuur en worden gestimuleerd tot creativiteit.
Enkele bladeren, wat takjes, aarde of bloempjes volstaan om aan de slag te gaan. Ze vinden voortdurend nieuwe spelletjes, zoeken uit wat ze met hun omgeving kunnen doen. Hou ze eens even in het oog: prachtig toch!

Beweeg! Dit is geen bevel...

Kinderen willen bewegen en doen dit spontaan wanneer ze er zin in hebben.
Een gevarieerde ruimte geeft daartoe alle kansen: op en af, onder en over, tussen en naast…
Op ieders niveau (dus ook voor de allerkleinsten) kunnen er uitdagingen gevonden worden.
De grenzen kunnen afgetast en verlegd worden.
Een speelreliëf en klautermogelijkheden kunnen hier op inspelen.

Groen brengt rust

Effe bekomen van alle drukte?
Niet alleen volwassenen zoeken dan de natuur op. Kinderen kunnen ook gestresseerd zijn en genieten dan van rust in de tuin. Zomaar even uitblazen onder een struik is nog veel beter: je weet wel, voorkomen gaat voor genezen.
Groen brengt ook rust in de groep: als kinderen zich goed voelen en bezig kunnen zijn, zullen ze er niet aan denken aandacht op te eisen door plagen of zeuren.
Baby's en peuters die onrustig zijn of moeilijk kunnen inslapen reageren vaak positief op buiten zijn.
Zachte geluiden, gefilterd zonlicht onder een boom, frisse buitenlucht maken dat ze zich op hun gemak voelen.
Bij een leeftijdsgemengd opvanginitiatief zijn de allerkleinsten gebaat met een eigen plekje.

1. Visie en beleid of hoe groen ga je?

Iedereen kan iets doen om de buitenruimte te voorzien van groen: ook al zet je maar één struik of maak je een mini-heuveltje: altijd beter dan een harde, grijze tegelspeelplaats of een saai gazon omringd met coniferen.
Een aantal redenen om kinderen meer in en met de natuur te laten spelen vind je in 'Waarom vergroenen?' op blz. 9.
Wil je je buitenruimte vergroenen? Neem even de tijd om na te denken over onderstaande vragen.

Hoe spelen jullie nu?

- Wanneer spelen jullie buiten? Enkel als het écht warm is? Of is een beetje zon voldoende?
- Wat als het regent, hard waait of zeer warm is?
- Wat als de begeleiding er zelf tegenop ziet om bij koud weer buiten te gaan?
- Waarom ga je met de kinderen vaak of net weinig naar buiten?
- Wat doen je baby's, peuters of kleuters nu buiten?
- Moet je ze bezig houden?
- Spelen ze op zichzelf?
- Slapen de kinderen soms buiten?
- Spelen de kinderen met de natuur (bv. met zand, takken, grassen) of vooral met andere materialen (speeltoestellen, bal, kegels)? Vervelen ze zich soms?
- Waar spelen de kinderen **NU** het liefst? In het gras, op een speeltoestel, tussen de struiken?
- Welke rollen neem je op?

(Zie hoofdstuk 2 voor mogelijke rollen)

Hoe willen jullie spelen?

- Wil je vaker buiten spelen met de kinderen?
- In welke seizoenen zou je graag buiten komen?
- Is er schaduw voorzien bij felle zon?
- Wil je dat kinderen in contact kunnen komen met de natuur en met natuurlijke materialen (zoals zand, steen, boom-stronken, water, hout)?
- Wil je buiten speelhoekjes voorzien zoals binnen?
- Wil je ook een plaatsje voor de allerkleinsten voorzien of kom je enkel met de peuters en kleuters naar buiten?
- Mogen de kinderen zich vuil maken, mogen ze leren omgaan met een aanvaardbaar risico?
- Wil je variatie in het spel?

Het belang van bezorgdheden

Misschien ben jij ondertussen warm gelopen voor een tuin waarin kinderen kunnen ravotten, kuiltjes graven en rollen over het gras. Maar mogelijk blijven er bedenkingen van enkele ouders of collega's…

Bezorgdheid over de mogelijkheid dat kinderen kou kunnen vatten, nat of vuil worden, kiezeltjes of planten in de mond stoppen, zijn begrijpbare reacties en mogen zeker niet genegeerd worden. Vragen over eventueel bijkomende verwachtingen naar personeel (toezicht, onderhoud, veiligheid, meer buiten werken) kunnen ook vaak aanwezig zijn. Het is belangrijk dat deze bezorgdheden en vragen een

plaats krijgen in het proces. Ze mogen dit wel niet blokkeren. Durf dus wel dingen te proberen!
Informeer ouders over het belang van goed buitenspel en hoe je hiermee omgaat. Soms is er wat tijd nodig om te wennen. De ervaring leert dat ze het daarna meestal super vinden.

***TIP:** Sluit niet te snel dingen uit, bekijk met een open geest welke ingrepen een meerwaarde kunnen geven aan je buitenruimte: stel het kind centraal!*
Tegenover elke bedenking bestaan er ideeën hoe ermee om te gaan.
Het is belangrijk om de ouders en collega's zo vroeg mogelijk te betrekken bij je plannen en om goed te communiceren (dus ook luisteren!).

Staan de laarsjes klaar?

In Scandinavische landen bestaan er werkingen waar kinderen de hele dag, ook bij koud weer, buiten zijn of zelfs in de bossen zitten. Slecht weer bestaat niet, alleen slechte kleren… De kinderen krijgen er een hogere weerstand dan hier, ze zijn motorisch ver vooruit op onze kinderen die vaak enkel leren stappen op vlakke ondergronden.
Praat met de ouders over het belang van buitenzijn en van natuurcontact voor een gezonde ontwikkeling.
Zorg voor aangepaste kledij.

***TIP:** Er bestaan waterdichte en warme kruippakjes (voor baby's vanaf 7 maand tot kinderen van 7 jaar, ong. € 50/stuk)*

2. Rollen van de begeleiding

Als de kinderen binnen spelen zal je hen vast het ene moment van op een afstand in het oog houden, om op een andere keer misschien samen met hen een toren te bouwen, of hen uit te dagen om nieuwe dingen te ontdekken en te leren.
Kinderverzorgers moeten constant zoeken naar de ideale begeleidingshouding.

Toezicht houden

Wanneer we naar buiten gaan, gebeurt het vaak dat men de kinderen 'loslaat'. Een stoel erbij, en vanop afstand kijken of niemand al te veel katten-kwaad uithaalt. Toezicht houden met andere woorden. Wanneer kinderen goed samen aan het spelen of erg verdiept zijn in een fijn of fantasierijk spel kan dat een prima keuze zijn. Maar er is veel meer mogelijk.

Ons petje te boven.

Dat kinderen een enorm rijke fantasiewereld hebben, moeten we je niet vertellen. Soms verzinnen ze een spel of creëren ze een wereld die niet meer volledig begrijpelijk is voor onze volwassen geest, maar die voor hen volkomen logisch is. Buiten spelen (in het groen) bevordert de fantasie.
Niets mooiers om kinderen samen te zien opgaan in een fantasierijk spel.
Observeer en geniet!

Observeren

De buitenruimte leent zich bij uitstek om je kinderen te observeren. Wie bepaalt hoe het zandkasteel waar ze samen aan werken eruit zal zien?
Wie speelt rustig op zichzelf?
Wie is werkelijk bang van niets? Wie merkt alles op: het getjilp van vogeltjes, de waaiende takken, kleurige bloemen, …? Welke kinderen verdelen al eerlijk de steentjes waarmee ze spelen? Wie voelt zich buiten enkel veilig op een meter afstand van de begeleiding?

Bij buitenspel ontwikkelen kinderen de (grove en fijne) motoriek en de sociale vaardigheden zeer sterk en vaak op een totaal andere wijze dan binnen.
De evolutie kan je goed opvolgen.

Springen doet deugd

Wat je binnen ziet, is niet altijd wat je buiten ziet.

Sommige kinderen fleuren helemaal op van buiten spelen: een 'druk' kind graaft rustig en geconcentreerd een kuil in de aarde. Een meisje dat je binnen weinig hoort, schittert als een echte prinses wanneer ze onder een boom zit te spelen. Even goed zijn er kinderen waarvoor de buitenruimte te overweldigend is en die zich binnen veiliger voelen of wat tijd nodig hebben om te acclimatiseren. Op basis van de observaties kan je besluiten om te sturen of even actief te participeren.

Sturen

Door te sturen kan je bepaalde doelen bereiken. Wil je hen samen laten spelen? Of wil je de kinderen individueel uitdagen? Wil je hen leren waar je kriebelbeestjes kan vinden?

Spelend leren: kleine takjes verzamelen, madeliefjes plukken of eenvoudigweg blaadjes doorgeven van de ene naar de andere hand, allemaal zaken die de fijne motoriek van de kleintjes enorm bevorderen. Door hen een voorwerp aan te reiken, iets voor te doen of een specifieke opdracht te geven, kan je hen individueel uitdagen. Wedden dat ze het leuk vinden?

Het spel sturen of een andere wending geven is zeker interessant wanneer er ruzie lijkt aan te komen of als steeds dezelfde kinderen spelleiders zijn. Een omgevallen boom kan plots een schip worden en om de beurt is iemand anders de kapitein. De kinderen spelen vrij maar jij bepaalt even mee wanneer de kapitein wisselt. Zo ontstaat er een mooi evenwicht tussen sturen en vrij spel.
De begeleiding kan kinderen stimuleren om de natuur met al hun zintuigen op te nemen, hen op dingen wijzen die ze zelf nog niet weten, zien, ruiken, proeven. Wijs hen op vlinders, op insecten onder een stuk hout, daag hen uit om te zoeken vanwaar een vogelgeluid komt.

Actief participeren

Soms is het nodig om een spel op gang te trekken of om iets nieuws te introduceren om even mee te doen. Bij begeleide, geplande activiteiten is dit zelfs evident. Als begeleider samen spelen met de kinderen kan enorm verrijkend zijn. Maar hoe ver ga je? Zorg er voor dat de kinderen niet enkel met jou gaan spelen maar ook met elkaar of op zichzelf. Geef ze ook voldoende ruimte om zelf nieuwe spelvormen te ontdekken.

Leren loslaten

Hoe groter de kinderen, hoe meer we hen moeten gunnen om ook eens even buiten het zicht van volwassenen te spelen. Dit geldt niet voor baby's, wel voor grotere peuters en zeker voor kleuters. Voorzie wat hoekjes waar ze het gevoel hebben geborgen te zitten, en waar je wel af en toe eens langsgaat.
Durf kinderen stapsgewijs wat vertrouwen te geven.

3. Veilig spelen in een avontuurlijke speelgroene ruimte

Het spreekt voor zich dat veiligheid en hygiëne, een grote bekommernis zijn voor wie met kinderen omgaat. Kinderen worden niet geboren met een ingebouwde chip die hen vertelt wat kan en niet kan. Van jongs af aan leren kinderen de wereld verkennen. Stap voor stap moeten ze leren omgaan met risico's en gevaren. Dit hoort bij het groeiproces. Bij de aanleg van een speelgroene ruimte zal onvermijdelijk veel aandacht gaan naar de veiligheid.

De smaak van de wereld

Hele kleintjes zijn zich vaak nog van geen gevaren bewust. Zij 'trekken erop uit' zonder enig besef van wat gevaarlijk is, vies, scherp of nat of waar je valt, botst, struikelt, ...
In deze fase gebeurt kennismaking met de wereld bovendien vaak via het mondje. Alles wordt geproefd. Eetbaar of niet.
Begeleiding in deze fase is cruciaal.

Als kinderen spelen, lopen ze risico's, meer zelfs, ze zoeken ze op. Het blijkt eigen aan spel te zijn en zelfs een waarde van spel uit te maken: via spel proberen kinderen immers hun grenzen te verleggen. Welke heuvel kunnen ze al de baas, hoe ver kunnen ze springen, hoe hoog kunnen ze reiken. Ongevallen zijn inherent aan het spelen. Spelen gaat per definitie met vallen en opstaan en dat kan al eens pijn doen. Kinderen hebben recht op blauwe plekken en schrammen.

Recht op blauwe plekken: speeldomein als leerdomein

Ooit geloofde men in de ontwikkeling van risicoloze speelterreinen. Speelplaatsen zonder ongelukken, naar analogie van de betrachtingen op de industriële werkvloer. Zo was het streefdoel sinds de jaren 1960. Dit leverde doodse speelruimtes op met overbeveiligde speeltoestellen met nauwelijks speelwaarde. Tegelijkertijd werd kinderen de kans ontnomen om te leren omgaan met risico's.

Daar is men gelukkig ondertussen op teruggekomen. Mede omdat men vaststelde dat ongelukken sowieso niet te vermijden waren, ondanks alle inspanningen. Meer zelfs, kinderen in een schijnbaar veilige omgeving bleken meer risicovol gedrag te vertonen.

Het recht op blauwe plekken wordt ondertussen meer en meer een verworven recht. De huidige mening is dat een goed ingericht speelterrein kinderen voldoende speel- en dus ook leerkansen biedt.
Deze mening wordt ook door de Belgische wetgever gedeeld: "*Een speelterrein is bij uitstek een forum waar risico's, ervaringen en ontdekkingen op hun plaats zijn. (...) Kinderen willen en moeten risico's kunnen nemen wanneer ze spelen. Speelomgevingen moeten kinderen uitdagen en hen aanzetten om te ontdekken en hun vaardigheden te ontwikkelen.*" (FOD economie)

Toch zijn er nog bedenkingen te horen uit de sector:

Een onthaalmoeder tijdens een vorming natuurrijk spel:

'Als er ergens iets gebeurt met een kind krijgen we binnen de veertien dagen een nieuwe regel opgelegd'. De zaal bevestigde dit gevoel unaniem en stelde de overvloed aan overbodige regels sterk in vraag. Een onthaalmoeder moest zelfs haar buitenkraan afschermen.... Waarom??? Een algemene en terechte bedenking volgde: hoe groeiden wij vroeger op? Wij leerden tenminste omgaan met onze omgeving, nu kan dit blijkbaar niet meer.

Onderbouwde visie

Soms geeft spelen in een speelgroene ruimte al eens aanleiding tot discussie. Tussen begeleiders en ouders die het niet zo begrepen hebben op avontuurlijke spelletjes en vuile speelkleren, tussen kinderopvang en een inspecteur die streng toeziet op de goede gang van zaken en daar vaak een eigen interpretatie aan geeft.

Begeleiders moeten bewust omgaan met veiligheid. Bij elke keuze op het terrein of qua activiteit vertrek je vanuit de meerwaarde voor het kind, vervolgens schat je de risico's in: zijn deze aanvaardbaar en dus verdedigbaar, kan je te grote risico's inperken door bijkomende ingrepen of aanpassingen? Ga er dan voor. Bij twijfel roep je de mening van anderen in. Dit stelt je meteen in staat om bezorgde ouders van antwoord te dienen met onderbouwde argumenten.
Je blijft uiteraard toezien op wat de kinderen allemaal doen.

Als de inspectie of veiligheidsadviseur bedenkingen heeft, ga dan het debat niet uit de weg. Blijf vragen waarom bepaalde zaken volgens hem/haar niet kunnen en ga in overleg. Geef ook jouw argumenten en licht toe hoe je omgaat met veiligheid en waar je een meerwaarde ziet in de opvoeding van de kinderen. Je kan er minstens iets van opsteken en je gespreks-partner ook. Soms volstaat een kleine aanpassing.

Wettelijke richtlijnen: Risico's nemen in een veilige omgeving.

Betekent dit nu dat alles kan? Uiteraard niet. In het KB van 2001 (gewijzigd in 2003) heeft de wetgever het over aan-vaardbare risico's. '*Kinderen mogen niet blootgesteld worden aan risico's die kunnen leiden tot een blijvend letsel of de dood*'.

Nog steeds volgens dit KB is de uitbater van een speelterrein altijd verantwoordelijk voor een veilig speelterrein en veilige speeltoestellen. De uitbater is evenwel niet verantwoordelijk voor het gedrag van kinderen of hun begeleiders.

De wettelijke verplichtingen hieraan verbonden zijn beperkt en overzichtelijk.

De uitbater moet o.a. zorgen voor:
• *een veilig speelterrein*. In het KB wordt extra aandacht besteed aan vallen en botsten. Zo moet bij hoge toestellen vallen voorkomen worden, moet een geschikte ondergrond geïnstalleerd worden en moet er voldoende loopruimte zijn om en rond de toestellen. Denk hieraan bij de installatie van een boomhut of klimaanleiding.

• *veilige speeltoestellen*. Inzake veilige speeltoestellen zijn enkel Europese normen voorhanden (EN 1176 en EN1177). Dit zijn technische richtlijnen. Zij inspireren, bieden houvast, maar vormen geen wettelijke verplichting. Daar kan, mits een risico-analyse, gerust van afgeweken worden.

• *regelmatig onderhoud.* Toestellen blijven niet nieuw. Ze worden met verloop van tijd minder stevig, vertonen splinters, roest of andere. Af en toe de ronde doen is belangrijk.

• *opstellen van de risico-analyse, nemen van preventiemaatregelen en maken van een inspectie- en onderhoudsschema.*

Dit zijn de drie belangrijkste stappen naar veiligheid. Overloop het terrein en stel mogelijke gevaren en risico's vast. Zijn de risico's te groot, neem dan preventiemaatregelen (een aanpassing van het terrein of intensievere begeleiding van spelende kinderen). Stel een inspectie- en onderhoudsschema op met een planning van regelmatig nazicht, onderhoud en periodieke controles.

Dit staat meer gedetailleerd uitgelegd in de uitgebreide handleiding 'Veiligheid van speelterreinen' (PDF) van het Ministerie van Economische Zaken. Een handige samenvatting vind je in de brochures 'Speel op veilig' van Vigez en 'Speel op zeker' van Kind en Gezin, deze laatste met een handige checklist. Je vindt ze alle drie online (via links op de literatuurpagina van www.springzaad.be). Deze documenten zijn op maat gemaakt van meer klassieke speelterreinen. Een speelgroen domein heeft enkele specifieke aandachtspunten.

Het boek *'Wat mag...?Wat kan…? Dilemma's bij het spelen'* (uit Nederland) geeft ook stof tot nadenken. In elk land wordt er anders omgegaan met veiligheid voor kinderen.

Extra aandachtspunten in een speelgroene ruimte (0 - 6 jaar)

- De hoogte en de hellingsgraad van een speelreliëf moet je inschatten naar veiligheid.
- Plant geen giftige en stekelige planten. Voor een lijst van giftige planten, zie link op de literatuurpagina van www.springzaad.be. Opgelet: heel wat bolgewassen (tulp, narcis, sneeuwklokje) en ook buxus, klimop, maagdenpalm zijn giftig maar komen toch vaak voor op speelterreinen! Dus achter de omheining of goed toezicht houden. Ongelukken komen gelukkig zelden voor.
- Let er op dat kinderen kleine takjes, bladeren en vruchtjes niet in hun mond stoppen. Zorg eventueel voor een afgebakende kruipzone die vrijgemaakt is van klein materiaal.
- Zorg voor een goed overzicht: plaats hogere groen- of reliëfelementen achteraan in de tuin.
- Soms vormt een lange stomp van een afgebroken tak een risico: kinderen kunnen er tegen aanlopen. Verwijder de stompen tot de takkraag. Dus de verdikking van de takaanzet steeds laten staan.

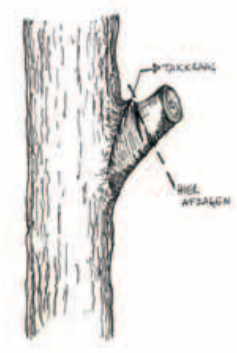

Takkraag, getekend door Joke Cant

- Bij zelfgemaakte spelaanleidingen let je best op volgende extra punten:
  - Kies goed hout van traaggroeiende bomen als robinia, tamme kastanje, eik of beuk: dit gaat lang mee en splintert niet. Kies nooit wilg, populier of berk: dit vergaat te snel.
  - Laat moeren verzinken, plaats een veiligheidsdop en vermijd uitsteeksels.
  - Bij liggende boomkruinen en stammen let je op mogelijke kantel- en hefboomeffecten. Kinderen tonen graag hoe sterk ze zijn door bomen op te tillen. Waar nodig veranker je onderdelen met palen. Controleer regelmatig op breuken. Wanneer de schors loslaat, kunnen er puntige uitsteeksels van de bast tevoorschijn komen: even met de houtvijl of bandschuurmachine afvlakken en veilig is kees.
- Vermijd steeds de mogelijkheid tot beklemming: zorg er dus voor dat lichaamsdelen en kledingsstukken nergens in gekneld kunnen geraken. Dit kan ernstig letsel of verstikking veroorzaken.
- Beperk hoogtes op maat van de doelgroep: hou het net uitdagend genoeg. Klimmen en klauteren kan ook boeiend zijn zonder grote hoogtes. Breng voldoende valdemping aan waar nodig, dit kan goedkoop met een dikke laag hakselhout.

***TIP:** Een klimaanleiding op een speelreliëf verhoogt het 'hoogtegevoel' op een veilige manier.*

Water en vuur?

Twee enorm fascinerende elementen die al eens als onverenigbaar met kinderspel worden beschouwd.
Toch hebben kleine kinderen er duizenden jaren mee leren omgaan én kunnen ze op een veilige manier aangeboden worden. Hierbij enkele tips.

VUUR

- Maak nooit vuur bij harde of draaiende wind.
- Vorm een klein groepje met twee begeleiders: de ene houdt het vuur in het oog, de andere blijft alert op de kinderen.
- Gebruik goed droog materiaal (minder of geen vonken). Leg een voorraad aan op een droge plek.
- Kom nooit dichtbij met nylon of fleece kledij. Wol of katoen is veiliger.
- Houd het vuur steeds beperkt in omvang, gebruik eventueel een vuurschaal of -korf. Een vuurschaal is eenvoudiger af te koelen.
- Zorg ervoor dat het vuur maar langs één zijde toegankelijk is (laat kinderen een muurtje bouwen met leem). Aan de toegangszijde is steeds toezicht.
- Als je toelaat dat een kind iets in het vuur werpt, hou je het vast om het middel en op voldoende afstand van het vuur.
- Houd water en zand bij de hand. Blus en koel op het einde terwijl de kinderen het zien, sluit nadien voor alle zekerheid de toegang volledig af.
- Houd kinderen uit de rook.

WATER

- Let op de hygiëne (vers water -ook regenwater- is veilig).
- Een smal (eventueel tijdelijk uitgegraven) ondiep gootje is zonder risico.
- Water laten stromen door doorzichtige leidingen of aaneengeschakelde bodemloze petflessen geeft veilige pret.
- Open water: omheinen met slotvaste poort. Enkel onder begeleiding kan open water toegankelijk gesteld worden voor een groepje kleine kinderen. Bij kleine oppervlaktes (bv. waterbak) kan je een vergrendelbaar fijnmazig maar stevig rooster aanbrengen.

4. Stappenplan

Stap 1

Visieontwikkeling
(zie 'Waarom vergroenen?' en hoofdstuk 1)

Nog geen idee waarom je speelgroen zou voorzien?
Ga naar 'Waarom vergroenen?'.
Het is pas als je weet hoe ver je wil gaan, dat je de volgende stappen kan nemen.
Nog steeds geen idee? Ga terug naar het eerste hoofdstuk.

Stap 2

Analyseer je tuin: Meten is weten!

Om een goed en overzichtelijk ontwerp te maken van je tuin heb je een duidelijk plan met afmetingen van de vaste elementen nodig (muren, hek, bestaande bomen). Ga eerst en vooral op zoek naar een bestaand plan. Vaak is bij een plan van het gebouw ook de buitenruimte opgenomen. Ga zeker na of de afmetingen nog kloppen! Geen plan? Vraag een kadasterplan bij de gemeente of meet zelf op.

Wat moet je nog opmeten:

- de exacte plaats van de bomen en grote struiken (met kruinomvang).
- alle vaste elementen: terras, een paadje, borduren, plantenborders, tuinhuisje, … Vergeet rioolputjes en andere deksels niet.
- Ga na waar er eventueel leidingen onder je buitenruimte liggen.

Is er een sterk hoogteverschil? Kijk welke delen lager of hoger liggen. Duid dit aan op je plan.

Teken een noordpijl. Zo weet je waar de zon komt en waar er schaduw is. Vergeet de schaal niet aan te geven

De grond als basis
(de zaak van de grond is de grond van de zaak)

Voor de keuze van je planten is het belangrijk te weten welke grondsoort je hebt. Dit kan je gemakkelijk te weten komen. Hou een handvol aarde in je hand, voelt deze korrelig aan en glipt hij makkelijk door je vingers heen, dan gaat het wellicht om zandgrond. Als de aarde kleverig voelt en je hem goed kan kneden, dan heb je met klei te doen. Leemgrond bestaat uit kleinere deeltjes dan zand maar grotere dan klei. Qua gevoel zit hij dan ook tussen de twee in (kneedbaar tot een worstje… maar met breuken).

Analyseer het gebruik van je tuin

Je hebt mogelijk dagelijks contact met de buitenruimte, toch is het goed om even stil te staan bij de sterke en zwakke punten.

Voorbeelden van sterke punten:

- een mooi zicht op de omgeving
- leuke natuurlijke helling
- variatie
- veel natuurlijke elementen of leuke speelplekjes
- structuur met haagjes of andere elementen
- wegjes die uitnodigen om op ontdekking te gaan
- natuurlijke afsluitingen

Voorbeelden van zwakke punten:

- gebrek aan structuur
- gebrek aan variatie
- te veel verharding
- overmatige plasvorming
- te weinig schaduwplekjes in de zomer
- plastic speeltuigen en huisjes
- overwicht aan klassieke speeltuigen

Deze punten neem je mee naar de brainstorm.

De feiten

Dit zijn de randvoorwaarden waar je niet omheen kan: de doelgroep, de omgeving, de oppervlakte, de speeldruk, de hoeveelheid zonlicht, het budget en de draagkracht van het team en een heleboel andere praktische zaken.

Je moet bv. rekening houden met baby's én met peuters én kleuters.
De buitenruimte ligt op een binnenkoer, er moet een doorgang blijven naar het achterliggende gebouw voor de brandweer.
Het is wel erg klein! We hebben bijna geen zonlicht.

Stap 3

Ideeën verzamelen

Kijk zeker eens bij hoofdstuk 5: 'De ideale buitenruimte'.

Er bestaan al heel veel mooie speelgroene ruimten. Op springzaad.be en springzaad.nl vind je een heleboel leuke foto's. Je vindt er ook een lijst met bestaande 'speelgroene' tuinen. Ga eens op inspiratiebezoek.

Werk je met een team: verzorg je interne communicatie of 'Vergeet je team niet'.
Een goede werking valt of staat uiteraard bij je medewerkers. Reden te meer om ze te betrekken en rekening te houden met hun ideeën en wensen.

Kinderen en ouders: je kan de kinderen postkaartjes laten maken rond het thema 'een nieuwe groene tuin om in te spelen' en deze kaartjes gebruiken als communicatiemiddel naar de ouders. Kleef een tekstje met uitleg over de toekomstplannen op de postkaart of vraag langs deze weg aan de ouders waarmee ze willen helpen. Of misschien zet je wel een ideeënbus waar ze het postkaartje met een leuk idee kunnen posten.
Via een ideeënboom breng je de ideeën in beeld.

***TIP:** Om een postkaartje leuk te versieren kunnen kleuters of peuters natuurmaterialen uit de tuin (blaadjes, grassprietjes, bloesems, kleine twijgjes, pluimpjes) op een kaartje met dubbelzijdige tape kleven. Ze kunnen ook boompjes, struiken, bloemen, lieveheersbeestjes,… stempelen met vingerverf.*

TIP: Kinderen als experts! Denk aan kinderen die telkens weer met een stok een geultje maken tussen de voegen van twee tegels. Je kan er dan voor kiezen om de voegen te dichten of… er een paar tegels uit te halen zodat ze meer ruimte hebben om te spelen met de aarde: 'Onder de tegels ligt het paradijs!'
Door de peuters te zien spelen en goed te observeren, kom je te weten wat ze leuk vinden. Laat aan oudere kinderen ook wat foto's zien en laat ze met smileys aanduiden wat ze leuk vinden.

Van wensenlijst tot inrichtingsplan

A. Durf te dromen!

In eerste instantie is het interessant om 'te dromen' over alles wat je maar zou willen, zonder rekening te houden met wat echt haalbaar is, wat goed is of wat veilig is.
Nog geen kritiek geven: **alle** ideeën worden opgelijst. Zo komen er veel meer creatieve ideeën uit de bus, ideeën waar je anders nooit opkomt maar die wel de moeite waard zijn. Het idee van een riviertje in de tuin kan nadien veranderen in een 'borrelsteen' waar constant water uit opborrelt.

B. Snoei in de ideeën (de 'kritiekfase')

In de 2de fase kan je gaan 'snoeien' in de ideeën.
Bekijk samen wat haalbaar is, rekening houdend met het budget, de doelgroep, de veiligheid en alle andere randvoorwaarden.

Zijn er alternatieven voor de ideeën die op het eerste zicht niet haalbaar zijn?
Eindig met een lijst van ideeën die je zeker wil realiseren (en bij teams: waarmee een meerderheid akkoord gaat).

Ideeënbox:

VERNIEUWEND, EN HAALBAAR ➔ Doen!	VERNIEUWEND, MAAR NIET HAALBAAR ➔ Hoe haalbaar maken?
NIET VERNIEUWEND, MAAR WEL HAALBAAR ➔ Hoe vernieuwend maken?	NIET VERNIEUWEND EN NIET HAALBAAR ➔ Schrappen!

C. Maak een landing

Probeer deze ideeën op de juiste plaats en in een goede verhouding op het plan te plaatsen.
Maak enkele haalbare plannen als 'praatplan': doe de laatste bijsturingen en keur een 'definitief totaalplan' goed.

Als je iemand extern een plan laat maken, verzeker je er dan van dat die persoon ervaring heeft om te ontwerpen voor kleine kinderen, blijf zelf de baas over het proces!
Eis dat er gewerkt wordt met streekeigen groen.

***TIP:** Duid alles eens aan ter plaatse met paaltjes of met kalkverf: zo zie je de verhoudingen en de indeling.*

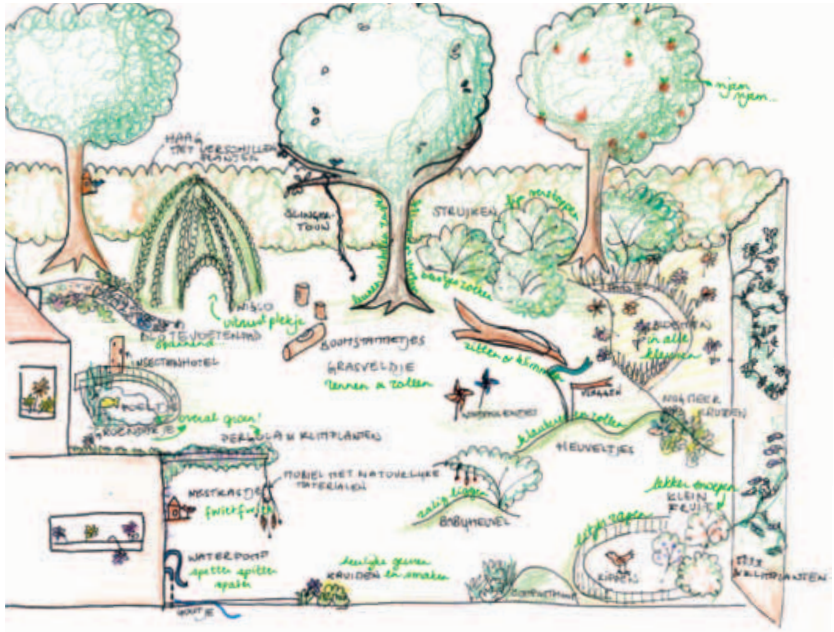

Plan kleine tuin

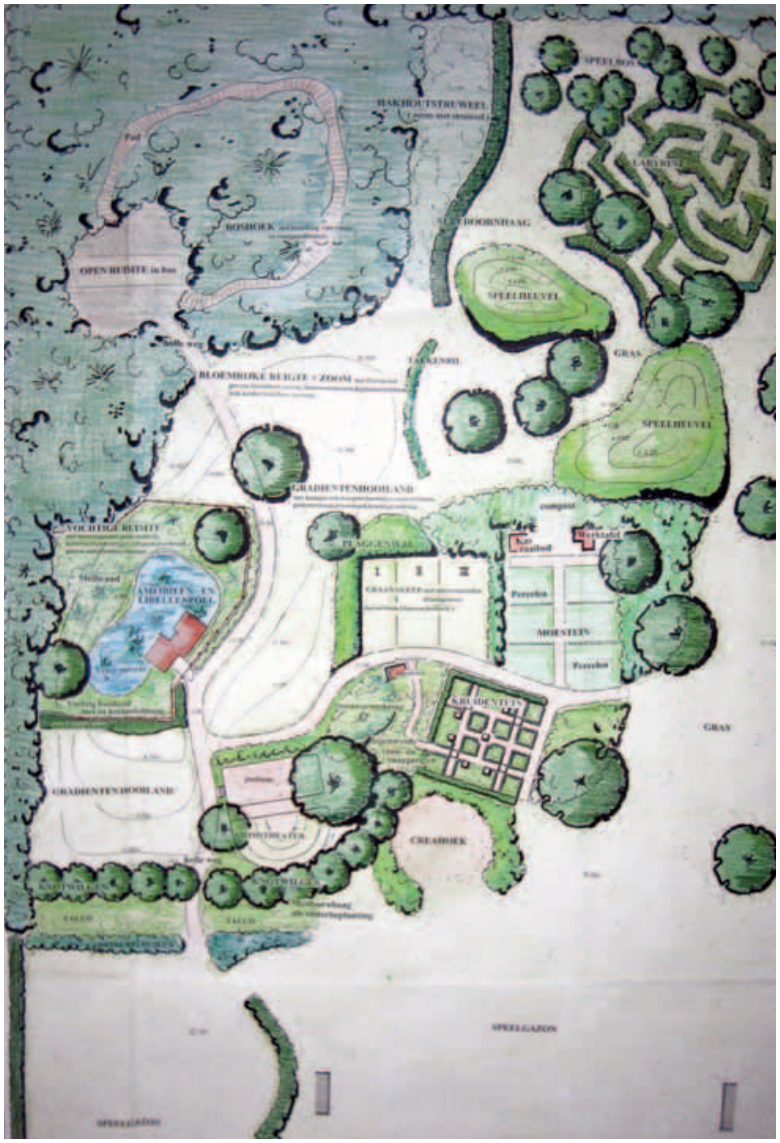

Plan grote tuin, getekend door Marc van Nieuwenhove

Communiceer (nog maar eens!)

Hang een poster uit met wat meer uitleg over je plannen, geef een briefje mee en maak een weblog.

Wordt je tuin ook door een school of andere organisaties gebruikt? Dan is het nu de moment om hen warm te maken om de handen in elkaar te slaan.

Zorg er steeds voor dat de verschillende gebruikers inspraak hebben. Heb je buren? Ga dan even persoonlijk langs om je plannen toe te lichten.

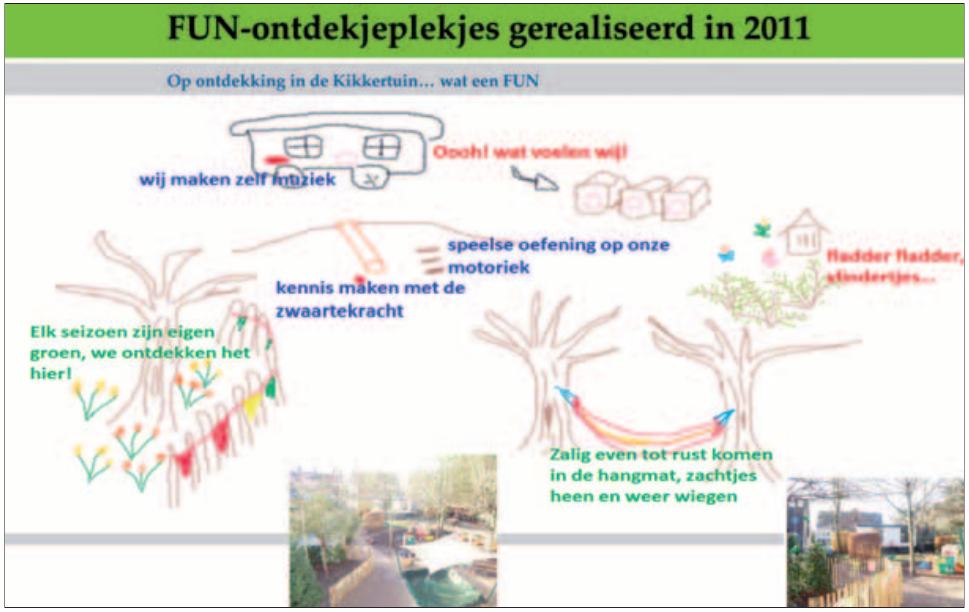

Uit "Funproject Kindervilla de kikker"

Stap 4

Budget en tijdsplan

- Budgetteer: per post of fase maak je een schatting. Spreek je netwerk aan voor uitvoering, sponsoring en materiaal. Je zal je verbazen over wat je gratis of zeer goedkoop kan vinden. Ouders willen het beste voor hun kind. Misschien is één van je ouders wel een fervent tuinier.

- Ook creatievelingen of handige Harry's en Henrietta's zijn een welkome hulp. Geef hen de kans om vanaf het begin mee te denken of te helpen.

- Zijn er subsidies in de gemeente of provincie, kan je op logistieke hulp rekenen van de gemeente?
  Voor particuliere initiatieven zal het uit eigen budget moeten komen.

- Naargelang er budget en tijd is, kan je dingen uitvoeren, alles hoeft niet op één jaar gerealiseerd te worden.

- Stel een tijdspad op: wanneer doe je wat, wie is er verantwoordelijk voor?

- Denk ook aan vergunningen bv. bij ingrijpende reliëf-wijziging (eenvoudige procedure maar vraagt wel wat tijd), hou rekening met planttijden (bv. planttijd voor planten met blote wortel, wilgenbouw: late herfst tot vroege lente, houtige gewassen in pot kunnen het hele jaar, inzaaien van grasland: voor- of najaar)

Stap 5

En nu wordt het echt: De aanleg...

- Voer je plan stap voor stap uit. Zorg vooral eerst voor de structuur, werk dan alle elementen verder uit.
  Nodig de ouders, je buren, het team en hun familie uit voor een plantdag. Ideaal is een dag in het weekend waarop zo veel mogelijk ouders de kans hebben om mee te doen. Zorg voor opvang voor de kinderen en voor drankjes, soep of broodjes. De grootste kleuters kunnen misschien al een handje toesteken.

- Aanleg van haag en bos: dit kan je enkel doen tussen november en eind maart. Maak ruime plantgaten en neem grotere maten: ze zijn duurder maar geven meer kans op overleven tussen peuters en kleuters.

- Inzaaien van hooiland en akker kan in het voorjaar of najaar, besproei bij droogte net na het ontkiemen van de zaden.

- Levende wilgenhutten bouwen is ook voor de herfst- en winterperiode.
  Planten in pot (bv. kleinfruit of klimplanten) kan je het ganse jaar planten.

Aanleg van tuiniersgedeelte

Dek de plaats waar je wil planten een groeiseizoen af met dik karton, zo gaan alle 'wortelonkruiden' weg. Maak de bodem los met een spitriek (riek met brede tanden) of grelinette.
Spitten is niet nodig (tenzij je graszoden diep wil onderspitten).

Aanleg van graslanden

In een *bloemenakker* zaai je best jaarlijks wat bij, best vooraf even spitten (frezen mag ook) of de bovenlaag minstens verstoren. De zode mag immers niet gesloten zijn. Enkel op kale plekken kunnen de zaden ontkiemen. Eenjarigen als echte kamille, klaproos, korenbloem voelen er zich goed. Dit kan al op een halve m^2 gemaakt worden. Een *hooilandje* wordt ingezaaid met vaste planten (margriet, knoopkruid, oranje havikskruid, St. Jans-kruid), er komen ook grassen in. Het eerste jaar zaai je wat eenjarigen mee in voor een snelle bloei. Om een mooi hooilandje lange tijd te kunnen behouden moet je in onze leemstreek vooraf verarmen door de rijke bovenlaag (zwarte aarde) te verwijderen. Een *bloemrijke ruigte* herbergt zeer aantrekkelijke planten voor insecten.

Doordat het hier over forsere planten gaat komt de bloei meestal later in de zomer op gang. Net wanneer andere bloemen uitgebloeid of gemaaid zijn. We hebben het over koninginnenkruid, boerenwormkruid, heelblaadje, kattenstaart, helmkruid, grote wederik of moerasspirea. Ze vragen net een rijkere bodem, die niet uitdroogt.

De opening

Het is leuk om de 'nieuwe' tuin op een gegeven moment officieel te openen.
Een fijn moment is wanneer alles volop in bloei staat, tijdens de opendeurdag misschien?
Nodig ouders samen met hun kindjes uit, zodat ze samen kunnen spelen in de tuin.

En daarna?

Is de tuin een meerwaarde voor de kinderen? Dat willen ouders natuurlijk weten!
Neem geregeld foto's van de spelende kinderen die je op je website kan plaatsen of op de communicatiehoek hangen. Laat ouders ook af en toe eens doorlopen tot in de tuin. Misschien kunnen de kinderen eens iets mee naar huis nemen? Een handvol frambozen? Een zelf gezaaide zonnebloem? Een kunstwerkje met vindelingetjes uit de tuin?

Heb je een vzw? Probeer dan ook ouders bij het onderhoud te betrekken (zie beheer).

Zandbak met schaduw van levend wilgenmuurtje

5. De ideale buitenruimte...

... biedt voor elk wat wils

Van baby's die willen rondkruipen of ergens zitten/liggen onder een struik, over peuters die een rustig hoekje zoeken en bengels die een overschot aan energie hebben, of kinderen die opgaan in wat het terrein aan creatieve mogelijkheden bied.
Ze kunnen allen hun hart ophalen in een ideale buitenruimte.

... stelt de vier elementen 'Vuur, Water, Aarde en Lucht' aanwezig

Als je ook een aantal zaken voorziet rond de vier elementen en/of er mee aan de slag gaat met de kinderen, dan ben je al aardig op weg naar een gevarieerd én uitdagend speelterrein met een boeiend aanbod.

Water

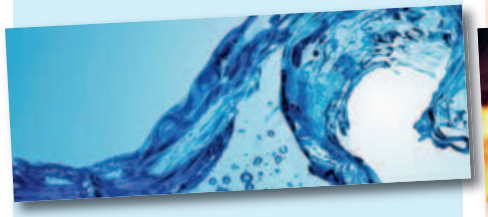

VOORZIE:

- Poeltje
- Waterbak
- Waterpomp
- Waterton met kraantje
- Geultje
- Fontein
- Waterval
- Waterspeelparcours
- Regenton
- Plassen

DOE:

(brainstorm tot je 1526 ideeën hebt)

- Waterverstuiver / tuinslang in de lucht spuiten
- Plantjes gieten
- Dieren water geven
- Waterballonnen
- Potjes / flesjes vullen
- 'Verven' met water op steen
- Sneeuw / ijsblokjes laten smelten
- Water drinken (eventueel kleuren met druppels bio-diksap)
- Watergevecht
- Pootjebaden
- Dauwtrappen
- Regenspelen
- Regendans

Vuur

VOORZIE:

- Veilige Vuurplek (vb vuurschaal)
- 'Koud vuur'(enkele takjes en bladeren met een pot erboven, maar zonder vlam)
- Fakkels aan de muur
- Tuinkaarsen
- Kaarsjes in glazen potjes of in uitgeholde pompoen en biet

DOE:

(brainstorm tot je 1526 ideeën hebt)

- Houtskooltekenen op de tegels
- Spelen met schaduw van de zon
- Voelen aan warme / koude stenen / bodem
- Brandbaar materiaal verzamelen
- Kook- en- eten
- Kaarsjesblazen
- Houtskool laten opgloeien door te wapperen
- Vuurtje blussen met water of zand
- 'Vuur' maken met vuursteen (echt of doen alsof)
- Vuurdans

Lucht

VOORZIE:

- Windmolentje
- Windzak (zoals aan de luchthaven)
- Vaste luchtpomp / blaasbalg
- Vlaggen en wimpels
- Mobieltje
- Windgong
- Muziekinstrumenten (vb bosxylo-foon)
- Bostelefoon (tuinslang met aan weerszijden een trechter)
- Blaaspijpen
- Klakkebus

DOE:

(brainstorm tot je 1526 ideeën hebt)

- Zaadpluisjes of donsveertjes blazen
- Helikoptertjes (linde) laten dwarrelen
- Wind maken met laken
- Blazen in een waterbak
- Winterse wolkjes blazen
- Luisteren naar de wind
- Wolken kijken
- Vliegertjes gooien
- Als een vlieger door de tuin rennen
- In de felle wind gaan staan
- Vendelzwaaien

Aarde

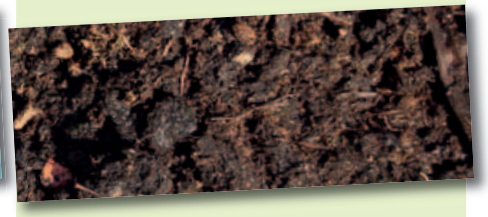

VOORZIE:

- Zandplek / zavelhoop
- Modder
- Baksteen
- Rots
- Keien
- Mergel of zandsteen om in te krassen
- Kale plekken om putjes in te maken of in te tekenen met tak

DOE:

(brainstorm tot je 1526 ideeën hebt)

- Tuinieren in volle grond, bakken of potten
- Met een tak prullen in de aarde
- Putjes graven
- Kleien
- Werken met leem
- Composteren
- Metselen met modder
- Moddertaarten
- Moddergooien
- Moddertrappen
- Aarde zeven
- Naar beestjes zoeken in het strooisel
- Wormen zoeken (riek in de grond en ritmisch op de steel slaan)

Kunnen we het maken? Nou en of!

In elke opvang zou een kleurig windmolentje moeten staan. Monteer het molentje op een horizontale stok van ongeveer 40 cm. met een 'staartroer'. Doorboor de horizontale stok in het midden en nagel of vijs hem vast op een verticale paal zodat het geheel vrij kan draaien, de molen zal zich dan steeds in de windrichting zetten en steeds draaien bij wind.

Een windzak is bij hevige wind enorm leuk, zeker wanneer de windrichting sterk varieert. Je kan het maken met een stevige stoffen zak zonder bodem of een versleten kussensloop aan een stok. Een piratenvlag op een hoge mast doet eveneens wonderen.

Wie kent nog de 'klakkebus'?

Neem een rechte vliertak (doorsnede 2 à 3 cm) van ± 25 cm lang. Haal het zacht merg eruit, je hebt nu een holle tak.
Sla een vijfduimer (nagel) op een blokje hout.
Steek vooraan in de klakkebus een prop (groene elzenprop, erwt, propje nat keukenpapier), schuif de vijfduimer onderaan in de klakkebus.
Zet het houtblokje op je borstkas en trek met een stevige beweging de tak over vijfduimer.
Door de opgebouwde luchtdruk knalt de prop eruit met rookvorming inbegrepen. Herlaad en herhaal.
Mik altijd omhoog en weg van het publiek!

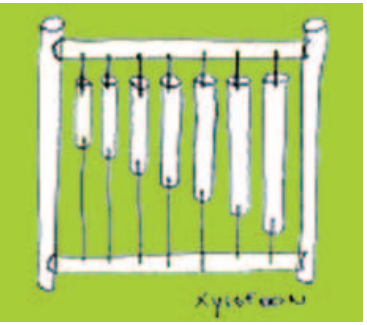

Bosmuzikant zoekt bosxylofoon

Hang enkele stammetjes (doorsnede 20 cm - lengte 30 cm) met verticale gleuven verticaal op tussen twee horizontale balken. Twee stevige stokken erbij en het concert kan beginnen. Het lukt ook met lange takken van ongeveer 8 à 10 cm doorsnede.

Telefoneren in het bos?

Vergeet die GSM. Met een lange, eventueel flexibele, buis (boven of onder de grond) met aan elke uiteinde een stevige trechter bel je gratis. Je kan er ook eens stevig in blazen, voel je iets aan de andere kant? Misschien kan er als verrassing ook eens water door?
Als de buis ondergegraven is, doe je best wat muggengaas over de buis voor je de trechter erin steekt. Anders riskeer je dat de buis wordt volgestopt met takjes en steentjes.

... biedt mogelijkheden tot rust - spel - ontdekking - natuur

In de binnenruimte wordt gewerkt met hoekjes. Trek dit idee door naar buiten!
Zorg ervoor dat alle mogelijkheden voor alle gebruikers voldoende aan bod komen. Sommige plekjes bieden er meerdere, andere zijn eerder gericht op één aspect. Spel kan je breed bekijken: van actief tot rustig, sociaal en creatief. De vier invalshoeken overlappen elkaar en kunnen dus best zoveel mogelijk gecombineerd worden.

*Kinderen moeten zich actief kunnen uitleven maar **hebben ook nood aan rustplekjes.** Ze hebben nood aan natuurcontact en gaan graag creatief aan de slag met wat hun omgeving hen biedt.*

Conclusie: De ideale buitenruimte is gevarieerd en bewust gestructureerd!

Hoe bouw je een geheel uit? Bouwstenen voor een gevarieerde speelruimte.

Verscheidene groenvormen vormen in combinatie met 'niet- levende natuur' de belangrijkste bouwstenen van een speelgroene ruimte. Elke plant, boom, struik of gras/kruid biedt andere speelkansen.

Een groepje hazelaars met hun haast horizontale zijtakken lenen zich uitstekend tot mini-speelbosjes. Bulten en kuilen of grillige takken prikkelen de fantasie en iedereen kan zich wel iets voorstellen bij '*de ideale klimboom*'.

Sommige kruiden (munt, citroenmelisse, venkel) verleiden je met hun geur. Van stevige planten (riet, hoge grassen, keukenlaurier) of bomen (wilg, es, berk) met frisse blaadjes kan je al eens plukken. Tussen hogere grassen kan je sluipen.

Speeltoestellen of natuurlijke speelaanleidingen?

Ook met tal van andere natuurmaterialen creëer je speelaanleidingen of exploratiehoekjes.

Beperk de veelal dure speeltoestellen die gemaakt werden in functie van één spelscenario (bv. wipkip)

of

De wipkip bepaalt sterk hoe je ermee speelt; een speelreliëf geeft aanleiding tot verscheidene soorten spel.

integreer ze in een ruimer geheel (bv. glijbaan in een speelreliëf). Vermijd plastieken huisjes en aanverwanten: ze zijn niet duurzaam en kinderen vinden het vooral leuk als er niets beter is, ze hebben het NIET nodig.

Ga eerder op zoek naar **natuurlijke elementen** die kinderen boeien en prikkelen tot eindeloos gevarieerd spel.
Of hoe een boomstronk als rustig babbelhoekje gebruikt kan worden als klimelement, tafel, winkel of tijdelijk omgetoverd wordt tot piratenschip.
Hoe er een geheim 'kamp' ontstaat tussen enkele struiken.

Op de volgende pagina vind je een **aanvinklijst** voor ideeën en wensen. Deze kan je zelf aanvullen.

Voor tuinieren en fruit, zie verder bij 'Aan de kweek'

Natuurelementen - meer info in het hoofdstuk 'beheer'

OPEN RUIMTE

- ☐ Gevelbegroeiing
- ☐ Groendak
- ☐ Bloemenborder / bijen- en vlindertuintje
- ☐ Bloemenakkertje met eenjarigen (jaarlijks verstoren)
- ☐ Bloemrijk hooilandje
- ☐ Graasweide voor dieren
- ☐ Ruigte (met hogere forse planten)
- ☐ Poeltje met moeraszone
- ☐ Beekloop
- ☐ Schaduwtuin
- ☐ .....

GESLOTEN RUIMTE

- ☐ Hagen / Heggen
- ☐ Houtkant of hakhoutbosje
- ☐ Knotbomen (wilg, es, eik,…)

- ☐ Boshoek
- ☐ Struweel (groep struiken)
- ☐ .....

Natuurbouw, structuur en extra's

- ☐ Stapelmuur / puintuin
- ☐ Paden (recht, slingerend spiraal, variatie in ondergrond)
- ☐ Snipperwand
- ☐ Pergola
- ☐ Takkenril / vlechtwerk
- ☐ Nestplaats / schuilplaats
- ☐ Insectenhotel
- ☐ Voederplaats
- ☐ Liggende stammen
- ☐ Talud
- ☐ Rasters / hekjes
- ☐ Brug
- ☐ .....
- ☐ .....
- ☐ .....
- ☐ .....
- ☐ .....
- ☐ .....
- ☐ .....
- ☐ .....
- ☐ .....
- ☐ .....

Rustplekken

- ☐ Zitkring
- ☐ Creahoek
- ☐ Totem of vlaggenmast
- ☐ Vertelboom /vertelhoek
- ☐ Banken / takkensofa
- ☐ Podium / theater
- ☐ Wiglo / wilgwam
- ☐ Picknickplek
- ☐ Knikkerbaan /autobaan
- ☐ Winkeltje

- ☐ Kruip, zit / ligweide voor baby's
- ☐ Veilige Vuurplek
- ☐ Lage Boomhut
- ☐ Zitput
- ☐ Wilgentunnel

- ☐ .....
- ☐ .....

Actieplekken

- ☐ Speelreliëf
- ☐ Kruipreliëf voor baby's
- ☐ Hindernissenparcours voor kruipers
- ☐ Leuntalud voor zittende baby's
- ☐ Labyrint (met haagjes, afgeboord met dikke keien of uitgemaaid in hoog gras)
- ☐ Kruinhout als klimaanleiding
- ☐ Apenbrug
- ☐ Bouwplek voor kampen
- ☐ Slingertouw
- ☐ Speelkuil

- ☐ Volksspelen (bol- en werpspelen)
- ☐ Loopparcours / fietsparcours
- ☐ Voelpad-blotevoetenpad
- ☐ Fit-o-meter
- ☐ Muziekhoek
- ☐ Waterspeelparcours
- ☐ Levende goal (wilg of es)

- ☐ Waterbak
- ☐ Waterpomp
- ☐ .....

Toelichting van een aantal elementen

Natuurelementen

Al deze elementen trekken extra leven aan: kriebelbeestjes, vogels, amfibieën, kleine zoogdieren.
Bloemende planten brengen geur en kleur in de tuin. Bovendien bieden ze vaak pluk- en vindmateriaal om mee te spelen.

Een groendak kan een afdakje zijn of een dak op een tuinhuis (max. helling 20°). Op de stevige ondoorlatende dakpanelen komt een bodemlaag waarin je naast vetplanten andere droogteminnende planten als muurbloem, gevlekt havikskruid, kogelbloem of zonneroosje kan inplanten.
Vooral interessant voor de kinderen wanneer ze er zicht op hebben en zien welke insecten erop af komen.

Graszones met of zonder bloemen (bloemenakker, hooiland , graasweide, ruigte)

Iedereen kent het gazon. Beperk dit tot de oppervlakte die nuttig wordt geacht. Laat de rest eens ongemaaid of laat het gras en de andere planten zelfs langere tijd doorgroeien: minder werk voor meer variatie.

Als je in het langere gras een grasmaaierbreed pad uitmaait, kan er tussen gelopen en geslopen worden. Op jacht tussen het hoge gras, oei daar komt de tijger! Af en toe kan er eens een boeket geplukt worden of een bloempje voor in het haar. Je vindt er vaak vlinders, acrobatische zweef-vliegen of atletische sprinkhanen. Spring jij ook al zo ver? Kruipers vinden het ook leuk om eens in iets hoger gras terecht te komen.

Schaduwtuin

Heb je een hoekje waar de zon nooit komt? Hier kan je varens kwijt aangevuld met speenkruid, grote muur, heksenkruid en andere bosplanten. Deze bloeien vooral in

het vroege voorjaar. Let op, sommige planten zoals gevlekte aronskelk, salomonszegel en de meeste bolgewassen zijn giftig en dus verboden op speelterreinen voor kleine kinderen.

Poeltje met moeraszone

(Lees ook het hoofdstuk veiligheid/water)

- Zelfs een kleine poel brengt veel sfeer en leven! Meestal zal een folie nodig zijn. Kies voor de iets duurdere maar veel betere rubberfolie. Graaf het profiel van een soepbord uit. Een moeraszone (ook binnen de folie) mag max. 1/3 van het wateroppervlak innemen, anders ontrekt dit te veel water. De diepste zone is best min. 80 cm.

- Vul de vijverbodem met mineraalarm zand of zavel. Werp er wat ondergedoken zuurstofplanten als hoornblad of vederkruid in. Plant in de ondiepe zone drijvende waterplanten als kikkerbeet, watergentiaan of fonteinkruid en enkele stevige planten in de rand: waterwegebree, waterdrieblad of watereppe. Vermijd absoluut exotische planten en zeker exotische kikkers! Ze gedragen zich vaak als pestsoorten en kosten de overheden handenvol geld. In een poel zet je best geen vissen, dan is er geen filter nodig. In een waterbak kan dit eventueel wel. Kies dan voor enkele rode goudvissen, die vallen sterk op voor peuters en kleuters. In de moeraszone vinden dotterbloem, gele lis, grote wederik, watermunt of smeerwortel graag een plaatsje. Ga na of je een stedenbouwkundige vergunning moet aanvragen.

- Een poel kan je ook gebruiken om te pootjebaden: lekker spannend tussen salamanders en andere waterdiertjes. Zorg voor een stevige leuning over de poel die het diepere deel afschermt van de waadbare zone.

Hagen en heggen

- Hagen en heggen zorgen voor structuur: je kan ze gebruiken om bepaalde delen af te bakenen, om tussen te rennen (bv. minilabyrint of tunnel), om schaduw te geven of af te schermen tegen de wind. Vele dieren vinden er voedsel en rustplaatsen.

- Hagen kan je hoog of laag, recht of gebogen laten ontwikkelen.
  Aan te raden soorten: veldesdoorn (groeit snel, dus meer snoeiwerk), haagbeuk of beuk, eventueel zomereik (zeer traag). Je kan soorten mengen in een langere haag, wel telkens minimum 2 meter van dezelfde soort. Een heg laat je breder uitgroeien. Hier kan bv. ook de vroegbloeiende en besdragende gele kornoelje in (geen rode kornoelje, wilde liguster of kardinaalsmuts: de vruchten zijn giftig).

- Voor de aanplant van een haag is het aangeraden een plantgeul te maken. Kinderen kunnen dan mee de planten vasthouden en de geul vullen. Dit gaat vlot met harkjes als de aarde vooraf verkruimeld wordt. Let erop dat alle wortels mooi onder de aarde liggen, goed aantrappen en rijkelijk aangieten is ook een leuke klus. Snoei na aanplant de planten voor 1/3de in. Zonde van de meerprijs bij aankoop van grotere maten? Bedenk dan dat je vooral voor een ontwikkeld wortelgestel en stevigere stam hebt betaald. Knip je niet in, dan krijg je onderaan een kale haag, de zgn. haag op hoge poten.

Je kan ook zijtakken afbuigen naar beneden toe en vastbinden aan de buurplant. Hier is wat meer werk aan maar het resultaat loont: je verkrijgt een mooie en dik bezette haag. Een andere truc is om de platen licht schuin (mee in de haagrichting) te planten.

- Je kan een haag ook vlechten tot een stevige omheining. Plant de planten dan per 2 in een plantgat. Een plant zet je schuin naar rechts, de andere erachter schuin naar links. Zo vlecht je om en om voor en achter. Bind de kruisingen hier en daar met touw. Dit geeft een stevige en strakke haag. Een gelijkaardig constructie kan je ook met levende wilgentakken maken. Plant ze dan wel 60 cm diep.

- Je kan de eerste jaren de haag buiten bereik van de kinderen houden ofwel moet je de kinderen aanleren om geen takken af te breken of planten uit te rukken.

- Had je reeds een haag van thuja of laurierkers: weg die handel! Ze zijn giftig en brengen weinig meerwaarde voor de natuur. Buxus, taxus en wilde liguster zijn eveneens giftig.

Houtkant of hakhoutbosje

Lekker koel in de zomer, droog in de winter en steeds leuk om in een echt bosje te spelen.

Dit is enkel aan te raden op grotere terreinen. Je moet immers minstens 2 meter afstand houden van de perceelsgrens. Hier laten we enkele rijen bomen en struiken (es, wilg, els, hazelaar) hoger opgaan. Waarna we een aantal meter periodiek (om de 6 tot 8 jaar) afzetten tot net boven de grond. Dit groeit vlot terug uit. Het is goed als brand-, speel- en constructiehout maar er is wel wat werk aan.
Het is eenvoudiger om een boshoekje te laten uitgroeien: hier is nagenoeg geen werk aan. Plant langs de randen look-zonder-look voor het oranjetipje (voorjaarsvlinder), bosandoorn (met zijn herkenbare maar niet zo aangename geur) en daslook. Laat wat hondsdraf kruipen: net zoals de smalle wegebree dienstig als EHBO bij het vernetelen. Her en der kunnen bosaardbei en lievevrouwebedstro hele tapijten vormen.

Stapelmuur, puintuin

Heb je bouwpuin over? Breng het samen op een zonnige plek. Stapel in oost-west richting een laag muurtje (dit kan met de kinderen) en metsel als het ware in verband met aarde i.p.v. met mortel. Laat het muurtje iets achteruit leunen voor de stabiliteit.
Voor een puintuin kan je meer een hoop maken, dek hem af met grove dolomiet. Aan de zuidkant komen er dezelfde planten als op het groendak (cfr boven). Aan de noordzijde breng je steenbreekvaren in. Zorg voor holtes voor kruipende diertjes. Deze maak je door stenen kruiken naar beneden gericht in te werken zodat er geen water in kan lopen of met gebroken bloempotjes. Vlinders komen zich graag opwarmen op deze stenen bouwsels. Voel zelf eens aan een steen op een zonnige dag: lekker warm!

Nog mogelijkheden om structuur aan te brengen

- ***Snipperwand:*** een rij palen (in een rechte of gebogen lijn). Langs weerzijden plaats je een fijnmazig raster. Hiertussen vul je met hakselhout. Eventueel laten begroeien met klim- of leiplant (doornloze braam, lage clematis). Kinderen kunnen er in prullen met stokjes, kijkgaten in maken, er zich achter schuilhouden, of het versieren met natuurmateriaal.

- ***Een takkenril*** is een evenwijdige rij palen waartussen je lange takken legt. Zo kan je je gesnoeide takken kwijt, bouw je een afscheiding en bied je een schuilplaats aan diertjes. Bind de takken best stevig in bussels als er peuters en kleuters rondlopen, anders zal de ril snel 'kaalgeroofd' worden in de honger naar speeltakken.
  Je kan de ril eveneens laten begroeien.

- ***Creahoek:*** een afgebakend plekje met prutselspullen en potjes, een hoopje zavel en wat keien, takjes mos en vruchtjes. Hier kunnen de kinderen landschapjes bouwen, 'kook- en- eten' en hun creativiteit botvieren met het materiaal. Zorg voor wat oude potten en pannen, spatels, kloppers, kruiken of vergieten.

- ***Takkensofa:*** Een goedzittende zetel? Vergeet IKEA… maak een rechthoekig laag vlechtwerk gevuld met grote en kleinere takjes. Een bedekking met bv. mos en wat geurige kruiden maakt het geheel af.

- ***Speelreliëf:*** beperk je indien mogelijk niet tot één heuveltje. Maak bij voorkeur een glooiend geheel met zachte en steilere hellingen, met trapjes en lage brugjes. Plant stevige geurige kruiden als rozemarijn, munt, venkel langs de looplijnen: zo komen er geuren vrij bij het passeren. Meerdere hoogtes en laagtes bieden extra speelplezier en uitdaging. Het geheel hoeft echt niet hoog te zijn, zo is het overzicht letterlijk gegarandeerd bij het toezicht. Zorg na het inzaaien met stevig gras voor een goede inworteling (dus een tijd niet betreden tot de zode mooi gesloten is): 'kinder-erosie' kan nogal ernstige vormen aannemen op dit soort intensief bespeelde oppervlakten. Zonder een mooie grasbedekking riskeer je een modderhoop. Her en der kan je kleine bloemperkjes omheinen.

- ***Leuntalud en kruipreliëf voor baby's:***
  (Peuters kunnen erover lopen, kleuters kunnen er zich achter schuilhouden.)
  Bij mooi en droog weer kunnen de baby's lekker zittend aanleunen tegen een opgehoogde grasberm. Maak hem zuidgericht (zo droogt het sneller) met gestapelde graszoden ongeveer 50° steil, 40 à 50 cm hoog. Dit kan je nog net korthouden met een lichte grasmaaier.

  Ter beschutting kan je een laag haagje op of achter het leuntalud voorzien. Eventueel een knotes (dit is een es die je knot) erbij waarin leuke mobieltjes en klingeldingen worden opgehangen. Je kan het talud halfrond maken, zo kunnen de baby's elkaar zien.

  Zorg wel voor een schaduwscherm bij sterke zon.

- ***Het kruipreliëf***
  Stel je mini-teletubbie-heuveltjes voor. Zachtglooiend kort gras, op en af, wat zachtere en wat steilere hellingen, her en der een hindernis. Leuker toch dan over een mat te kruipen?

- ***Voelpad, blotevoetenpad***
  Bij een voelpad voorzie je aan een muur, een haag of andere afscheidingstructuur een aantal spullen die specifiek aanvoelen. Je kan ze ophangen in voelzakjes waar ze met de hand in kunnen gaan, spannend toch… Of je kan ze vrij ophangen: kies voor takken met zachte of ruwe schors, gladde of harige stengels, bemoste takken, een krans van eikels, kastanjes (zonder bolster…), dennenappels, kruiden, dikke keien, wol, veren enz.

Voor het blotevoetenpad kan je een padje van ong. 30 cm breed en 10 cm diep uitgraven. Dit vul je dan samen met de oudere kinderen met verscheidene materialen: rolkeien, stro, mos, maaisel, hakselhout, zand, modder. Kruiprozemarijn of loopkamille geeft geuren vrij en kan tegen lichte betreding. Met blote voetjes erover dan maar.
Oudste kleuters durven het misschien geblinddoekt of met de ogen min of meer toe. Dit kan aan de hand of met een begeleidende zijleuning. Je kan een blotevoetenpad ook tijdelijk aanbieden. Je kan de materialen los op de grond leggen of in een aantal lage stevige bakken achter elkaar plaatsen. Je kan dan de volgorde eens veranderen: als iedereen 'geblinddoekt' is, kunnen peuters en kleuters raden waar ze op stappen. Je kan samen met hen alles in volgorde van zacht naar hard plaatsen.

Structuur is belangrijk

Zo kan je de diverse zones beter onderscheiden. Het helpt de kinderen overzicht te krijgen. Je vermijdt chaos en geeft verschillende spelvormen een duidelijke plaats.
Kwetsbare delen zoals een moestuintje of bloemenperk scherm je best duidelijk af. Alles moet niet superstrak opgedeeld worden. Met haagjes, takkenrillen, begroeide hekjes, heuveltjes onderscheid je een rustig hoekje van een hoek voor actief spel. Je kunt ook aangeven waar bepaald materiaal (takken om kampen te bouwen, los spelmateriaal) moet blijven. Ook met paden, muurtjes, een struikengordel of een grote boomstronk breng je een zachte zonering aan. Het onderscheid tussen gesloten (tot menshoogte) en open groenvormen helpt je verder op weg.

***TIP:** organische lijnen staan garant voor een zekere dynamiek in de buitenruimte. Rechte lijnen remmen af. In sommige gevallen brengen geometrisch rechte lijnen net rust. Hou hier rekening mee. Je kan zones met een gelijkaardig doel groeperen of net verspreiden over het terrein.*

'Aan de kweek'

Kinderen kunnen genieten van tuinieren en van het verzorgen van dieren.
(Meer over dieren vind je in het volgende hoofdstuk.)
Zelf zaaien en planten én oogsten. Het kan in een moestuin in volle grond, op de zaaitafel, in potten en kleine of grote bakken. De vierkante meter-tuin (kader van 30 cm hoog) is een handig hulpmiddel om toch te tuinieren op een verharding. Het biedt ook een goede structuur met 9 vakken van ong. 30x30 cm. Je kan ook kruiden kweken of bloemen zaaien. Combinaties met groenten, bloemen en kruiden bieden veel

mogelijkheden. De oogst kan in de soep of je kan er je broodje mee pimpen. Maak een composthoopje in de buurt. Er bestaat leuk didactisch materiaal voor kleuters: composteren met kinderen (OVAM) met in de hoofdrol Jerom de compostworm en zijn vrienden.
Zie hoofdstuk 9 "Buiten het jaar rond" voor praktische informatie.

Kleinfruit: aalbes, zwarte bes, druif, kiwibes, doornloze braam, zijn blij met een plekje tegen een muur of kunnen in een pot. Je kan ook een snoephaag maken door bv. aalbessen op één of twee stammen (zgn. snoer) op te kweken (tussenafstand 50/60 cm, tot 2 m hoog).

Grootfruit: denk aan appel en peer maar ook aan kers, pruim, perzik, mispel of kweepeer (ken je kweepeerthee?). Je kan fruitbomen alleen of in rijen planten. Je hebt keuze tussen laagstam (eerste takken op 60 cm hoogte, tussen-afstand van de bomen: 1,50 m), hoogstam (laagste takken ong. op 2 meter) of halfstam met stamlengte tussen beide in. Je kan fruitbomen ook leiden tegen muren of kweken in grote potten (patio-fruit). Bomen die je laat uitgroeien moeten minstens 2, beter 3 meter van de perceelsgrens geplant worden.
Opgepast: Kinderen breken gemakkelijk takken of zelfs jonge boompjes en struikjes af. Voor hen zijn het eerder speelstokken in de grond dan iets levend. Zorg voor stevig plantmateriaal of scherm de planten af tijdens de eerste groeijaren.
Heb je ergens een perceeltje over? Zaai eens wat graan of het mooibloemende vlas (lijnzaad) in een mini-**akkertje** (recht of rond). Altijd leuk en de oogst kan dienen als voeder.

Ruimtebesparing

Om dit alles uit te bouwen heb je een immens weiland nodig? Een koninklijk park, een provinciaal domein? Maar wat met een kleine buitenruimte?
Wie creatief omgaat met ruimte raakt al een heel eind op weg. Kinderen van 0-6 jaar hebben helemaal geen hectaren nodig om fijn te kunnen buiten spelen.

Alvast enkele tips:

- Vergeet de overhoekjes niet. Elke tuin kent wel een verloren hoekje. Een stukje tussen twee speelzones in, aan de rand van het terras, letterlijk in een hoek. Ze bieden een ideale plaats voor minituintjes.
- Combineer!
  Kinderen zijn er kampioen in: een meervoudige interpretatie van één spelelement. Een boomkruin wordt een paard, wordt een kamp, wordt een zithoek. Kies voor elementen

die op verschillende manieren kunnen ingezet worden. Boomschijven (een stam van min 20 cm doorsnede wordt in schijven van ongeveer 5 cm gezaagd) kunnen gebruikt worden in de zithoek, maar ook in het avonturenparcours of op het blote voetenpad. Zo kan de zit-arena omgetoverd worden tot speelput en –heuvel.

- Maak een boshoekje of haag met fruitbomen en bessenstruiken.
- Maak parallel aan je pad een blote-voeten-padje.
- Gebruik een boomstronk als zithoek én als afscheiding voor de bloemenweide.
- Een afgedekte zandplek wordt een podium.
- Op een speelreliëf kan je een aantal plekjes omheinen waarbinnen je wat bloemen of kruiden plant. Zo krijgt deze speelplek meteen wat structuur.
- Je kan ook binnen dingen doen om de natuur bij de kinde-ren te brengen: maak tijd als het regent om naar het gekletter op het raam te luisteren, bloemetjes zaaien in potten, kruidenplantjes zetten en proeven en in je kookpot doen samen met de kinderen, spelen met schaduw als de zon binnenvalt, knutselen met gedroogd (en eerder geraapt) natuurmateriaal op een regendag, enzoverder.
- Ga eens op zoek naar een lapje groen in de buurt van je opvang.

'Alles kan mini'

Zeer kleine ruimtes: Hoe kan je toch zorgen voor de nodige Vitamine G? Werk vooral verticaal: gebruik de zonnige muren voor leifruit, kleinfruit of gevelbegroeiing. Groenten, bloemen en kruiden kan je kweken in gerecupereerde plastic flessen, vastgemaakt aan een muur of gemonteerd op een houten plaat of palet (verplaatsbaar). Het geeft niet alleen plaatswinst, het kan ook kunstzinnig zijn, brengt overzicht en katten en de allerkleinste plukhandjes komen er niet zomaar bij.

ALLES KAN MINI

- Smalle structuurelementen (bv. snipperwand of strak haagje) nemen weinig plaats in maar verhogen de belevingswaarde. Ze geven immers beschutting, verstopmogelijkheden of kunnen de basis van een kamp, kamertje of winkeltje vormen. Kinderen kunnen ze versieren met geplukte bloemen.

- Een beetje reliëf kan overal.
- Tuinier in potten: De Velt-publicaties 'Groenten in potten' en 'Sierlijk en kruidig' helpen je goedkoop op weg: www.velt.be/publicaties
  Ook kleinfruit en zelfs grootfruit kan je in potten kweken.

- Tegeltuintjes: enkele tegels wippen en je kan planten in je nieuwe minituintje. Dit kan best tegen muren en in vergeten hoekjes.
- Heb je ook nog eens weinig zon, ga op zoek naar schaduwplanten: klimhortensia is bruikbaar als trage muurbegroeier en alle varens doen het goed met weinig licht.
- Een daktuintje laat toe om planten met slappe twijgen (klim- en leiplanten zoals winterjasmijn of doornloze braam) van boven naar beneden te laten hangen. Let wel dat kinderen niets naar beneden kunnen trekken!

***TIP:** De uitgebreide technische handleiding 'vergroening van de schoolomgeving' biedt ook praktische informatie voor onthaal en buitenschoolse opvang en kost slechts € 5.*

6. Dieren groot en klein

Alle kinderen reageren op dieren.
Soms zijn ze geïmponeerd of bang, soms aangetrokken en gefascineerd.

In dit deel willen we gedomesticeerde dieren en vrije dieren en beestjes aan bod laten komen.

Diertje pleziertje?

In de opvang kan je een plaatsje voorzien voor het klassieke kleinvee: kip, eend, konijn, cavia enz.
Daarnaast kan je kiezen om buiten vissen en zelfs schapen en geiten, varkens of kalkoenen te houden. Uiteraard komt het belang van de dieren voor het plezier van de kinderen. Mogelijk is het wat hoog gegrepen om dieren het hele jaar door goed te verzorgen in de opvang, uitgesloten is het niet. Sommige dieren kan je eenvoudig voorzien van voedsel en water voor langere tijd (zeker een vis!), voor een varken lukt dit nooit. Soms kan er logies gevonden worden of willen buren wel een handje toesteken tijdens langere vakanties.

Kinderboerderij?

Naar gelang de grootte van de buitenruimte kan je keuzes maken. Let erop dat de dieren rustig blijven in de aanwezigheid van kinderen, iedereen moet wat kunnen wennen. Je gaat best steeds met kleine groepjes bij de dieren, niet met 20 tegelijk dus voor 2 konijntjes. Leer kinderen wat de dieren fijn en niet fijn vinden. Zorg voor een huisvesting die het contact van de kinderen mogelijk maakt: zowel visueel en auditief als direct contact zijn leuk. Kinderen verzorgen mee! Water en voeder geven, eitjes rapen. Laat hen zelf plantjes zoeken in de tuin die ze de dieren aanbieden. Uitmesten is wel nog niet voor hen.
In kleinere initiatieven volstaat één diertje reeds om een meerwaarde te geven.

Wildebeesten

Naast de huisdieren kan je heel wat kleine tot grotere dieren aantrekken in de tuin.
Eén regel: zorg voor voedsel en beschutting.

Je kan kleine beestjes als pissebedden, oorwormen, duizendpoten, kevers en vlinders vlot in de tuin krijgen. Bloeiende planten of struiken hebben veel aantrekkingskracht op vliegende insecten. Zorg dat je heel het jaar door aanbod van bloemen hebt. Laat ook paardenbloem en madeliefje toe in de tuin. Judaspenning en pinksterbloem trekt het oranjetipje aan (een voorjaarsvlindertje). Heb je ook nog bomen en struiken als (knot)wilg en hazelaar, dan zit je goed om vroeg in het voorjaar het nodige stuifmeel aan te bieden. Via de provincie Vlaams-Brabant kan je gratis zaadmengels verkrijgen voor een bloemenakker (50 gr, goed voor 1are).

Je plant best streekeigen soorten zoals margriet, wilde peen (een echt landingsbaan voor de mooie zweefvliegen) en knoopkruid. Verder zijn kruiden als venkel of dille (voor de

rupsen van de koninginnenpage), bernagie en rozemarijn of tijm aan te raden. In het najaar kan je werken met het forse koninginnenkruid of met herfstasters en hemelsleutel.

Een klein rommelhoekje met wat bladeren, dunne en dikke takken, gestapelde stenen of pannen biedt gegarandeerd plaats voor de kriebelbeestjes en huisjesslakken, maar ook voor padden en salamanders. Je kan het inrichten met de kinderen. Ze gaan er graag op ontdekking. Soms een lichte huivering, vaak intense aandacht zal hen ontlokt worden. Diertjes vangen in een potje om te bekijken, is een hygiënische manier om kinderen te laten observeren. Bovendien voelen ze er zich nog veilig bij ook. Zet de diertjes terug op de plaats waar je ze vond. Rupsen bijvoorbeeld eten vaak enkel van de plantensoort waarop ze zaten en verhongeren op andere planten.

Grotere dieren

Nestkastjes en voederplankjes zijn klassieke lokmiddelen.

In een iets grotere tuin kan een hoop takken of een hoop afgevallen bladeren in een kuil misschien wel een egel aantrekken. Veldmuisjes lijken je iets minder aantrekkelijk misschien? Ze blijven in principe wel buiten en doen niet veel kwaad.

Zijn er in de tuin insecten, zaden of fruit, dan krijg je zeker ook vogels over de vloer. Van kleine mussen, meesjes of het roodborstje tot specht, duif en grotere vogels als eksters en kraaien.

Water in de tuin trekt extra leven aan. Kikkers en andere amfibieën, libellen en juffers vinden snel hun weg, ook naar kleinere tuinen.
Als er maar water aanwezig is.

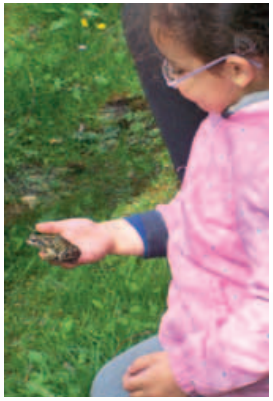

Om zelf te doen:

Potje voor oorworm

Hang met een ijzerdraadje een kleine bloempot ondersteboven gevuld met stro, houtwol of hooi tegen de stam van een boom: de kans is zeer groot dat oorwormen er hun intrek in nemen. Oorwormen helpen bij het bestrijden van bladluis en doen geen mens kwaad. Je kan dit makkelijk met oudere kleuters maken. De potjes kunnen ze pimpen met vele kleuren.

Nestkastje maken

Op internet vind je een overvloed aan bouwschema's voor nestkastjes. Let op de invliegopening: wil je pimpelmees aantrekken, maak dan de doorsnede ervan 2,6 cm. Een opening van 3-3,2 cm is geschikt voor koolmees. Plaats geen stokje onder de opening. Laat de plankjes voorzagen en plaats de nagels al gedeeltelijk in het hout. De kinderen kunnen dan samen met de begeleiding met een lichte hamer de nagels er verder inkloppen. Versieren mag uiteraard ook.

Wintervoeder maken

Vul een verticaal opgesteld wc-rolletje of potje met opgewarmd vet met daarin een vogelzaadmengsel. Plaats voor het stollen een ijzerdraadje in het midden. Dit dient om later het vetrolletje op te hangen. Hang dit buiten bereik van katten, indien mogelijk dicht bij een buitenraam. Voeder enkel bij vriesweer en sneeuw!

7. Dingetjes en spulletjes: losse materialen voor buiten

De losse materialen die we in dit deel overlopen, dienen om te spelen of om te tuinieren met kinderen. Een aantal zaken kunnen ook binnen aangeboden worden.

Babygym uit het pre-plastieken tijdperk

Baby's en dingetjes

Baby's genieten van dingen aan te raken. Los materiaal kan je gebruiken om geuren en geluiden aan te ontlokken. Knisper maar eens met een blad of sla twee stokjes tegen elkaar. Wrijf over wat munt. Je kan ook een speelrekje voorzien waarop je natuurmateriaal aanbiedt: dennenappels, een zakje lavendel, ruwe en zachte stokken, een kei, een bussel twijgjes, een rammelaar van gevlochten wilg.

***LET OP:** in ruimtes waar baby's komen, vermijd je best de kleine materialen, zodat ze niet in het mondje verdwijnen.*

Peuters: Een riek of een gieter?

Voor de allerkleinsten kiezen we overwegend zachte tuiniersmaterialen: kruiwagentje, schopjes en harkjes en emmertjes zoals we ze kennen van op het strand.
Wil je zaaien met kleutertjes, dan biedt een zaaihulpje (potje met doseerbaar tuitje) een onmisbaar voordeel voor kleine zaden.
De motoriek laat nog niet toe om deze te verdelen over een zaairij.
Gieten vinden ze fijn, zorg voor gietertjes met een broes (eindstuk met gaatjes).

Los spel- en crea-materiaal en buitengewoon transport

Naast de vaste elementen in de buitenruimte kan je in een aantal hoekjes losse materialen aanbieden. Dit kan tijdelijk zijn of permanent. Deze materialen moeten er op gericht zijn dat kindjes creatief aan de slag kunnen met wat ze vinden in de tuin of ze moeten extra uitdagingen aanbieden.

Potten en pannen laten toe om vruchtjes, bladeren en zaden om te zetten in vuige heksensoep. Mag er een beetje modder bij, is er een houten lepel of gebruiken we een stok?

Twee stevige keien kunnen helpen om een noot uiteindelijk

te kraken. Enkele bakstenen kunnen als bouwmateriaal dienen voor een buitenfornuisje of enkele tegels zorgen voor een vloertje dat kan versierd worden met takjes en blaadjes.

Je kan eventueel een hoekje afbakenen waarbinnen het materiaal moet blijven. Kinderen hebben anders al eens de neiging om het materiaal over heel het terrein te transporteren (wat natuurlijk ook heel leuk kan zijn). Wees er dus niet te strikt in, spreek af met de kinderen.

Over stokken en stokjes (en ogen)

Twijgjes en stokken en dunne stammetjes zijn zeer leuk om mee aan de slag te gaan. Leer de kindjes om er veilig mee om te gaan. Lange stokken durven al eens plots in een speer of zwaard omgetoverd te worden. Dit kan, zolang dit geen risico oplevert voor de anderen.
Bied de kinderen een doel aan om hun wapen op uit te proberen (geen ander kindje, geen medewerker/ster of huisdier): enkele strobalen met een grote tekening van een mammoet er op geeft garantie op succes.
We beseffen dat sommige kinderen op vlak van stokvechten al eens hardleers kunnen zijn. Blijf de kinderen begeleiden in een veilig omgaan met stokken, het werpt echt zijn vruchten af! Het is alleszins beter dan alle stokken te verwijderen of hen verbieden ermee te spelen.

Kleine stokjes, twijgjes, keitjes en een bergje zavel bieden bouwkansen: wordt het een boerderij of een heuse zoölogie? Vindelingetjes (nootjes en ander vruchtjes, takjes met uitsteeksels, stukjes schors, mos, kriebeldiertjes) kunnen de bouwsels bevolken. Ze worden dan dino's, slangen, egels (bolsters), paarden of schaapjes.

***TIP:** Met fruitkistjes kan je verzamelbakjes maken. Zo krijgen alle schatten en mooie dingen die peuters en kleuters vinden een eerbare plaats (ze verdwijnen dus niet in de vuilbak 's avonds) én ze kunnen later nog dienen om mee te spelen. Maak een bakje per soort materiaal en leer peuters en kleuters meteen sorteren op basis van eigen criteria.*

Verandering doet spelen

Naargelang de tijd van het jaar kan je materialen aanbieden (en wegnemen). Nieuw materiaal zet aan tot nieuwe spelvormen en stimuleert de creativiteit.
Wanneer je thematisch werkt, kan je materialen aanbieden die aansluiten op het thema:

- De wereld van heksen en tovenaars: heksensoep en toverstokken.
- Vakantie: materiaal voor tenten en kampen, koffertjes voor spulletjes.
- De prehistorie: op berenjacht, (koud) vuur maken.

Bob de bouwer bouwt er op los. Wees creatief!

8. Beheer – Help, het gras groeit!

Groenvormen

Met een groenzone kan je heel wat kanten op.
Laat je alles groeien? Verwilderen?
Of hou je alles netjes gekamd.

Verschillende stijlen bieden verschillende speelkansen.

Kort gras nodigt uit tot liggen, rollen of balspelletjes.
Lang gras tot verstoppen of huisjes bouwen.
Smalle paden uitgemaaid doorheen een grasveld zet kinderen aan tot bewegen. Spannend toch tussen dat 'hoge gras'?
Ook voor baby's en eerste stappertjes biedt dit al een leuke variatie.
De mogelijkheden zijn legio.

Alvast een overzicht van mogelijke keuzes.

Natuur-element	*Keuze te maken*
Gras	Hou je het kort? Maak je er een hooiland van? Met jaarlijks de zomerse geur van gedroogd gras? Een ruigte vol met bloemen? Maai je een pad in het grasland? Een labyrint?
Bomen	Kies je voor hakhoutbeheer en zet je alles om de 4 tot 8 jaar terug tot op 10 cm van de grond? Zal je knotten? Sleunen (takken aan de stam wegnemen) zodanig dat onderste takken niet hinderen? Laat je de boom uitgroeien? Juist leuk om je te moeten bukken onder de takken of dient zich een zijtak als klimgelegenheid aan?
Boshoek	Laat je alles dicht groeien tot natuurlijk kampplaatsjes en schuilhoekjes? Of hou je een deel open? Zodat kinderen ruimte hebben in het bos om te stoeien en te springen.
Hagen	Mogelijkheden zat: vormen snoeien, trapjes, bankjes, hoge muren, golvende of lage afscheidingen. Of enkele takken laten doorgroeien om er bogen mee te maken bv als entree voor een zithoek? Of breed laten uitgroeien tot een heg?

Arbeidsarm of werken, werken, werken?

Een kort groen grastapijt vraagt meer zorg dan een hooiweide. Wekelijks met de grasmaaier over het veld of 2x per jaar met de bosmaaier eroverheen: voor sommigen is de keuze snel gemaakt. Houd dus rekening met de hoeveelheid werk dat bepaalde groenvormen vergen. Mits een slim ontwerp heb je meer genot dan arbeid! Alvast één tip: hou het gazon beperkt tot de oppervlakte die je echt nodig hebt.

Doe altijd natuurlijke ingrepen, gif en kunstmest zijn uit den boze.

Met de natuur mee

Laten we de natuur zijn gang gaan, dan evolueert de begroeiing naar bos.
Hoe rijker de grond, hoe sneller dit gebeurt. Er tegenin gaan, vraagt tijd en energie.
Braakland raakt begroeid met mos, gras en kruiden, zoals kamille, klaproos of weegbree.
Later krijg je een grasveldje of een 'magere' bloemenweide: grasjes met bloemen. Die evolueren tot ruigtes: forser gras met forsere vaste of tweejarige planten. Na een tijdje verschijnen ook struiken en pioniersbomen als berk en wilg. Het begin van een bos.
Zonder ingrepen blijft een bos een bos.

Stelregel: hoe dichter de groenvorm bij een bos aanleunt, hoe minder onderhoud. Wil je bv een stukje bloemenweide behouden, dan maai je hier best 2x per jaar. Een ruigte maai je maar om de 3 jaar. Dit is de open ruimte. De gesloten ruimte met struiken (ook hagen) en bomen vraagt nog minder onderhoud.

Natuurelement	*Keuze te maken*	*Wanneer*
Kort gras of gemaaide paden	Zeer regelmatig maaien	L - Z
Hooilandje	Maaien en maaisel afvoeren (min. 2x, max. 3x/jaar)	L - Z
Ruigte	Maaien en maaisel afvoeren (1 x per 3 jaar) (september)	Z
Bomen / boshoek	Sleunen (= onderste takken verwijderen), hakhout of knotten afhankelijk van de gemaakte keuze (cfr supra)	R
Klimplanten	Snoeien	R
Hagen (= strak)	Snoeien (2x per jaar)	L - Z
Heggen (= los)	Niet of beperkt snoeien	
Poel / waterbak, wadi	Terug openmaken indien dichtgegroeid door planten (= schonen)	R (okt.)
Wilgenhutten	Uitstekende twijgen invlechten (1x/jaar) Bovenaan snoeien (1x/jaar)	L R
Fruit/kleinfruit	Zomersnoei en/of wintersnoei**	Z - R
Akkertje	Jaarlijks bewerken en inzaaien	L - Z
Moestuin /	Arbeidsintensief! Planten, wieden, oogsten.	L - Z - R
kruidentuin	De bodem afdekken met stro, hakselhout of zaadvrije compost bespaart werk.	
Puintuin / stapelmuur	Geen / zeer beperkt onderhoud	

*Afkortingen: L: Lente – Z: Zomer – R: Rustperiode

***TIP:** Snoeien in de winter stimuleert de groei, snoeien in de zomer remt de groei af.*

Groene vingers gezocht!

Is het groenbeheer een taak dat de begeleiding er bij moeten nemen? Snel het gras maaien tijdens het middagdutje van de ukken?

Niet noodzakelijk. Sommige gemeenten nemen het beheer van het terrein graag in handen.

Het loont de moeite om nog voor de aanleg de mogelijkheden te peilen bij de groendienst.

Argument: met een groene kinderopvang bewijzen ze hun jonge bevolking een mooie dienst en ouders appreciëren het (zie 'Waarom vergroenen?').

Let wel: goede afspraken maken goede vrienden en goede spelaanleidingen.

Voor privé-initiatieven is het uiteraard een ander verhaal.

Samen...

Ook in de onmiddellijke omgeving zijn soms onverhoopte groene vingers te ontwaren.
Een groendomein kan een mooie aanleiding zijn om ouders of mensen uit de buurt nauwer bij de kinderopvang te betrekken.

Denk: speelse en intergenerationele groendagen.

- Maaisel leent zich tot hooibergfeesten en natuurtooi.
- Van snoeimateriaal maak je kampen, vlechtwerken, land art constructies (kunstwerkjes maken in de natuur met natuurmateriaal), vuurfeesten.
- In de zomer inspireert het terrein tot confituurdagen, sapbrouwerijen en taartenbak.
- Het schonen van wadi (ondiepe natte geul waar soms wat regenwater blijft staan), gracht of rivier wordt een waterfeest. Zolang het in goede kanalen wordt geleid.

... is ook met de kinderen

En vergeet niet: ook de allerkleinsten dragen graag hun steentje bij. Tijdens het wegbrengen van snoeimateriaal tonen kinderen wat ze al kunnen, verleggen ze hun grenzen. Met hooi maken ze bovendien graag nesten, slaapplekjes voor poppemie, spelen ze winkeltje, voederen ze het konijn… en ongemerkt is (een deel van) het maaisel afgevoerd.

***TIP:** Bekijk het groendomein door de ogen van kinderen. Laat hen hun gang gaan op een terrein met snoeimateriaal. Ongetwijfeld reiken zij tal van ideeën aan voor nieuw spelmateriaal. Een vers uitgedunde hazelaar biedt een fascinerend hoekje van licht en schaduw, takjes worden bouwmateriaal in de zandbak, boomstronken brengen klautergeluk, …*
Kortom, afval bestaat niet. Of hoe kinderen inspiratie bieden voor kringlooptuinieren.

9. Buiten het jaar rond
Tuinwerk met kinderen

Enkel buiten komen in de lente of de zomer? Dat zou zonde zijn! In een tuin is er het hele jaar door wat te doen.
We lijsten alvast een aantal ideetjes voor je op!

LENTE EN ZOMER

Het waait! Lente, zomer, herfst of winter: wanneer de wind blaast maakt de natuur muziek! Laat de kleuters en peuters de handjes voor de ogen houden en luisteren naar het ritselen van de bladeren of de takken die tegen elkaar tikken. Ook baby's kunnen hier erg van genieten. Je kan de buitenruimte versieren met kleurrijke windmolentjes, vlaggen of windchimes (mobieltjes met pijpjes uit bamboe, hout of metaal die vrolijk zingen
wanneer het waait.)

Mama Sanne: Lina is 8 maanden bij aanvang van de lente. Bij een uitje aan het park neem ik haar steeds uit de kinderwagen om haar te laten voelen aan takjes, katjes, steentjes en verse blaadjes. Verwondering alom! Met haar handjes over hagen gaan en met haar vingertjes kuiltjes graven in het zand, vindt ze heerlijk. In de kinderopvang hebben ze een mooi groen tuintje maar ze komen er nooit met de baby's, enkel met de peuters. Jammer eigenlijk want zéér actieve baby Lina wordt erg rustig als ze onder een boom kan liggen kijken naar de wiegende takken boven haar.

Kijk! Wanneer de lente zich aankondigt, staan de knoppen op springen. Maar de ene knop is de andere niet! Bekijk ze samen van dichtbij: sommigen zijn heel groot, andere zie je bijna niet. Ga een tijdje elke dag opnieuw kijken en je ziet de blaadjes tevoorschijn komen.

Voel! De katjes van een wilg zijn pluizig maar ook die van een hazelaar zijn vrij zacht. Ideaal om mee langs het gezicht van de kleintjes te strijken. De kastanje heeft dan weer kleverige knoppen. Ook ontluikende blaadjes, hagen, boomschors en allerlei verschillende grassen zijn de moeite waard om te betasten. De natuur voelen vinden baby's heerlijk!

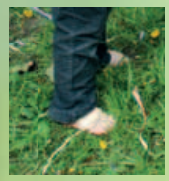

En voor 'de lopertjes': niets zo fijn als met de blote voeten door het verse malse gazon te rennen. In de lente is dauwtrappen fijn. Eerste stappertjes lopen sowieso bij voorkeur op blote voeten op een zachte ondergrond. Of maak eens een 'blote voetenpad': een (tijdelijk) padje van allerlei verschillende natuurlijke materialen: zand, blaadjes, gladde keitjes, houtsnippers.

Hoor! Niet alleen het ritselen van de bladeren is leuk om te beluisteren met gesloten ogen, maar fluitende vogeltjes, knisperende droge blaadjes, gekakel van kippen, krakende takken,…
Al wat je moet doen, is stil worden en luisteren…
Laat kinderen vertellen wat ze gehoord hebben.

Proef en ruik!

Vlierbloesemlimonade (mei /juni)

Nodig: 50 trossen vlierbloesem, 4 bio citroenen, 2 kg rietsuiker, 1,5 liter kokend water, 80 gram citroenzuur.

Bereiding Doe de gewassen trossen vlierbloesem in een grote pot. Pers de citroenen en doe sap en schillen erbij. Voeg suiker en citroenzuur toe. Giet het kokend water er overheen. Goed roeren tot de suiker is opgelost. Dek de pot af en laat 24 uur staan. Zeef het mengsel door neteldoek. Doe de verkregen siroop in ontsmette flessen. Voor de limonade de siroop 5 maal verdunnen. De siroop is zeker 2 jaar houdbaar op een koele donkere plaats. Dien de limo koel op. Beperk gesuikerde dranken.

Als je een stukje van de buitenruimte voorzien hebt voor kruiden (al is het maar één bloempot) dan kan je er nu volop van genieten. Munt, citroenmelisse, rozemarijn, lavendel zijn kruiden die heerlijk geuren als je de blaadjes kneust. Laat de kinderen een takje of blaadje tussen de handen houden, wrijven en dan aan de handen ruiken. Wie wil eens proeven van een stukje munt? Pluk samen de blaadjes en maak lekkere muntthee.

Fruitige tijden: aardbeien, druiven, kiwibessen, kersen, appels en peren, braambessen, zwarte bes, jostabes, aalbessen enz. Vanaf de lente tot laat in de zomer zijn er rijkelijk vruchten en besjes te rapen of plukken (zie ook 'de ideale buitenruimte'). Heerlijk snoepgoed of ideaal voer voor een fruitpapje of 4-uurtje. Je kan het fruit ook makkelijk mengen door yoghurt of verwerken tot sap /alcoholvrije punch.
Enkele blaadjes veldzuring zijn verfrissend zurig in dorstige tijden. Venkelzaadjes smaken naar anijs.

Kriebelbeestjes: *spinnen, bijen, kevertjes en wormen zijn niet alleen nuttige diertjes maar zijn ook erg boeiend voor groot en klein. Draai eens een steen om en kijk wat er zich schuil houdt. Laat rupsjes (uitzondering: de processierups!) en kevertjes over de armen van kinderen lopen. Wat zouden ze eten? Bang van beestjes? Kinderen zijn van nature niet bang van insecten maar pikken wel snel signalen op. Als je zelf geen held bent met beestjes, laat dit dan niet merken.*
Ga samen met de kindjes op zoek, door hun verwondering zal je angst ook afnemen.

Professors in de water-o-logie: je kan beestjes uit het water scheppen en bekijken. Help de kinderen bij het vangen. Spoel telkens het netje uit in een witte of gele bak met water. Breng vervolgens bepaalde diertjes over in een kijkpotje: aandacht verzekerd.
Deze activiteit kan je doen van maart tot eind september.

Nieuw leven: in de lente zijn er vaak jonge dieren (kuikens, jonge konijnen, maar ook uitvliegende vogels). Observeer met de kinderen, de groteren kunnen ze met stoepkrijt of houtskool tekenen op de tegels.

Waterpretjes! Met de vernevelaar onverwacht wat water verstuiven in het gezicht, met die gemene tuinslang even hoog in de lucht spuitend een minibui veroorzaken: de kinderen lopen gillend weg maar roepen al snel: 'nog eens, nog eens!'

Hooiplezier: hooiberg, hooibedje, de geur van hooi, hooitooi, geurend knutselmateriaal. Van dakbedekking van het kamp tot voeder voor het konijn.

Tuinsafari: de (indianen)tent of de reiskoffer wordt bovengehaald voor een tijd vol fantasie: de tent versieren met natuurmateriaal, een totempaal ervoor, een kruidige potpourri, samen sluipend op bizonjacht, de koffer vullen met geheime vindelingetjes en tot slot een bospicknick afgerond met het indianenorkest of de bosfanfare. De vakantie is in zicht!

'Komen eten' in het groen: mooi geschikte bordjes met natuurmateriaal, bekertjes met geurige geuren op een versierde picknickplek. De koks krijgen als beloning lekker fruit en een vers fruitdrankje met ijsblokjes met kleurige bernagiebloempjes, madeliefjes of andere eetbare bloemen, te drinken met zuigrietje om verslikking in ijsbrokjes te voorkomen.

HERFST EN WINTER

De herfst staat voor kleur in de natuur!

Herfstmateriaal: met nootjes, bolsters, takjes, bladeren en steentjes spelen kinderen winkeltje. Of wat dacht je van een herfstig 'schilderij' op de grond? Herfstbladeren: omhoog werpen, bedje van maken en erin 'slapen', op hopen harken en uiteenstampen, spullen in verstoppen. Zoek het grootste blad, dezelfde vorm maar kleiner? Bladeren met wasknijpers van groot naar klein ophangen aan de wasdraad/het wasrek. Blaadjes verzamelen en laten drogen is leuk, maar je kan ze ook gebruiken om een originele natuurtooi te maken: steek ze als pluimen onder een lint dat je rond het hoofd van de kindjes bindt.

Ook de herfstgeur is heerlijk. Profiteer van nazomerdagen: vaak hangt de zoete, bossige geur van de herfst al in de lucht. Ga wandelen met de baby's of laat ze buiten genieten op dekentjes, in wippertjes of gewoon in het gras.

Voorjaarsbollen planten, ook kinderhandjes kunnen helpen. Hun geduld wordt hierbij wat op de proef gesteld maar wedden dat ze trots zijn wanneer later tulpen, narcissen, krokussen, hyacinten, sneeuw, lente en zomerklokje tevoorschijn komen? De meeste voorjaarsbloeiers zijn helaas giftig, dus opletten geblazen.

Notenschat: samen noten rapen en kraken (met keien zoals de slimmere chimpansees!) en tellen, notenwinkeltje spelen. Noten zijn lekker in combinatie met versgeplukte druiven.

's Winters op de buik?

Er bestaan warme waterdichte kruip-pakken voor kinderen vanaf 7 maand dus…

Vogeltjes: samen met de kleuters maak je vetbolletjes met zaden voor de vogel-tjes. Gegarandeerd leven in de tuin.
Als het gesneeuwd heeft ga je nadien kijken naar de pootjes van de vogeltjes in de sneeuw. Hoe ziet onze eigen voetafdruk er eigenlijk uit in de sneeuw? Wie heeft de grootste voetjes? Wie de kleinste?

Ijskunst: laat de kleuters en peuters wat blaadjes en zaadjes in een klein doosje steken, vul met water en zet ze buiten wanneer het vriest. De dag nadien heb je kleine tijdelijke kunst-werkjes die je een plekje kan geven in de tuin.

Plassenspel: spetter spetter nat. In de plassen springen of in de stortregen rondlopen, daarna even lekker onder de warme douche… zaaaalig én gezond voor lichaam en geest! Nodig ouders gerust uit of film/fotografeer om de onmeetbare pret te tonen.

Regenmeter (pluviometer): zet een doorzichtig potje buiten (eventueel voor het raam), teken een streepje tot waar het door de regen werd gevuld. Je kan ook een emmer met sneeuw vullen, hoeveel water blijft er over na de dooi? Met ijs, hoe lang duurt het voor alles gesmolten is? Gaat het sneller op of bij de verwarming? Een dennenappel gaat open bij droog weer en sluit zich bij hogere vochtgehaltes: de ideale vochtigheidsmeter (hygrometer).

Waaiende wind: in elke opvang zou een kleurig naar de windrichting draaiend windmolentje moeten staan (zie 'de vier elementen'), wat waait er nog allemaal?
Wat is windmee, wind tegen, hoe sterk is de wind?

Als het donker wordt: fakkels, bokaaltjes met theelichtjes, een minivuurtje of bieten en pompoen met kaarsjes erin. Wat een sfeer…

TUINWERK DOORHEEN HET JAAR:
lokale, seizoensgebonden groenten

Voorjaar en zomer

(zie de talrijke zaai- en oogstkalenders op internet)

- Vanaf de eerste zonnige dagen verwijder je met de kleintjes de bodembedekking op de percelen die je eerst zal gebruiken.
- Vanaf februari kan je uitjes en sjalot planten en labboon zaaien.
- Eind maart kunnen de eerste aardappelen in de grond en kan je o.a. erwt en radijs zaaien. Sla en kolen kunnen buiten geplant worden.
- Eind april kun je bonen, suikermais, pompoenen en courgettes binnen voorzaaien.
- Uitplanten na half mei.
  Het is leuk om meetstokjes te zetten om de groei van komkommer, courgette of erwtenplant op te volgen. Oogsten van de groenten en het fruit en peulen van erwt is leuk met kinderen.
- Vanaf juni kunnen er bessen geplukt worden (piek in zomervakantie), grootfruit kan naargelang de variëteit al in de zomer geplukt worden, druiven zijn plukrijp vanaf september.

Najaar en winter

- Tijd om de late oogst binnen te halen: pompoen, boontjes, courgette, buitentomaat.
- Je kan nu ook zaden oogsten. Het uitplukken en sorteren van fijne zaden helpt bij de ontwikkeling van de fijne motoriek en het oefenen van geduld. Goudsbloem, zonnebloem, pompoen, stokroos, venkel, dille en graan laten zich vlot vermeerderen uit zelfgeoogst zaad.
- Prei, kolen en selder kan je laten buitenstaan tot voor de strengste vorst.
- In september kan je nog de laatste sla planten en veldsla, spinazie (winterras), kervel en winterpostelein zaaien of kleurige groenbemesters als phacelia of incarnaatklaver.
- Plekken waar je niets meer kan zetten dek je af met dik inktvrij karton. Leg er hakselhout, bladeren of stro op voor een aangenamer zicht. Zo onderdruk je 'onkruid' en voorkom je dichtslempen van de bodem: spitten is dan niet nodig.
- Geraak je aan wiltoofwortels? (Je kan ze ook zelf kweken.) Forceer dan binnen eens witloof in een emmer met een zwarte emmer er omgekeerd bovenop: lekkerder kan nauwelijks.

10. Literatuur

Alle boeken vind je op de literatuurpagina van **www.springzaad.be** met een link naar meer informatie.

Je vindt er ook interessante internetlinks van o.a. brochures rond veiligheid.

• Willy Leufgen, Marianne van Lier, ***Vrij spel voor natuur en kinderen***, Uitgeverij Jan van Arkel, Utrecht, 2007.
ISBN 978 90 6224 470 6.
Vele voorbeelden, tips én rijke pedagogische achtergrond.

• Ger Londo, ***Naar meer natuur***, 2010. ISBN: 9789050113069
Praktische handleiding voor natuurontwikkeling voor iedereen die zich bezighoudt met ontwerp, aanleg en onderhoud van meer natuurlijke tuinen, parken en terreinen in het landelijk gebied. Bevat o.a. een uitgebreid schema met begroeiingstypen en bijbehorende plantensoorten. Daarmee biedt het alle inspiratie om direct zelf aan de slag te gaan.

• Velt - WWF, ***Technische handleiding vergroening van de schoolomgeving***, depotnummer D/2006/6732/02

• Velt, ***Groenten in potten***, 2012. ISBN 9789081612821
(Goedkoop miniboekje met zaai- en oogstkalender.)

• Velt, ***Sierlijk en kruidig***, 2011. ISBN 9789081612814
(Goedkoop miniboekje over kruiden telen.)

De juiste plant op de juiste plaats: **www.velt.be/plantenzoeker**, filter bij voorkeur de uitheemse planten eruit.

• OVAM, ***Composteren met kinderen***, 2001.
Depotnummer D/2011/5024/8

Natuurspel en beleving

• Agnes Meijs, ***Het oergevoel***, uitgeverij A3 boek, 2010. ISBN 978 90 77408 77 3

• Jeanette Boogmans, ***Rupsen horen poepen***
KNNV Uitgeverij i.s.m. het IVN.
ISBN: 978 90 5011 325 0

• Inverde, ***Buitenbenenboek***, 2009

• Jo Schofield, Fiona Danks, ***Het Bosboek, ontdek wat je allemaal met een tak kan doen***, Uitgeverij Christofoor, 2012.
ISBN: 978 90 6038 680 4 (vanaf 6 jaar)

Specifiek voor de kinderopvang

• ***Groen is Gras***, *Natuurbeleving in de kinderopvang* (DVD met miniboekje - Veldwerk Nederland e.a.)

• ***In je element voor 0-4j*** (DVD met miniboekje - Veldwerk Nederland e.a.)

• Annet Weterings, ***Horen en zien ruiken voelen proeven*** *(Natuurbeleving in de opvang bij kinderen van 0 tot 12 jaar)*, 2010.
ISBN: 978 90 8850 085 5

• Marianne de Valck, ***Wat mag?....Wat kan? Dilemma's bij het spelen*** *(Kinderopvang in de praktijk), 2010.*
ISBN: 978 90 352 31573

PROVINCIE
VLAAMS • BRABANT